

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

УДК 911.3

**АНАЛІЗ ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНОГО СТАНУ ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ СХОДУ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Галузь знань: 10 Природничі науки

Спеціальність: 106 Географія

Освітня програма: Економічна та соціальна географія

Спеціалізація: Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка

Магістерська робота

студента 2 курсу

Куща Олексія Олексійовича

Науковий керівник:

кандидат географічних наук, доцент

Дронова Олена Леонідівна

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНІВ У СТАНІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ	5
1.1. Регіон у стані військового конфлікту: погляд економіко-географів та економістів	5
1.2 Аналіз кейсів регіонів у стані військового конфлікту.....	8
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ	13
2.1. Економічний профіль Донбасу у 2004-2013 рр.	13
2.2. Соціально-демографічний профіль Донбасу у 2004-2013 рр.....	19
2.3. Сприйняття та поведінкові патерни мешканців Донбасу	23
РОЗДІЛ 3. СТАН ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ СХОДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	29
3.1 Економічні особливості розвитку	29
3.2 Соціальна сфера та міграції.....	36
3.3 Демографічні характеристики.....	46
РОЗДІЛ 4. МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЙ	50
4.1 Кіпрська модель.....	50
4.2 Фінська модель	52
4.3. Порівняльний аналіз Кіпрської та Фінської моделей.....	54
4.4 Застосування ДЕВЕТ	57
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	64
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Війна на Донбасі торкнулася і пов'язала різні групи українського суспільства, включаючи і тих, хто не проживає на тимчасово окупованих територіях. Військові дії змінили системи цінностей, поглядів, та уподобань багатьох українців, спричинили демографічні втрати, руйнацію економіки, інфраструктури, систем розселення, стану довкілля, рівня життя, усталених зв'язків у зоні конфлікту та за його межами. Цим та іншим питанням присвячено значну кількість досліджень, як в Україні, так і за кордоном.

Збалансований розвиток економіки в державі на більш ефективних структурних засадах, формування сприятливого середовища діяльності людини в Україні можливі лише у контексті залучення суспільства, влади та бізнесу до питання розвитку та реінтеграції тимчасово окупованих територій Сходу України. Країна має обрати сценарій відповідно до якого розроблятиме дорожню карту вирішення конфлікту. Важливість результатів аналізу соціально-економічних умов на тимчасово окупованих територіях та розкриття можливих механізмів реінтеграції, сценаріїв подальших дій безсумнівно визначають актуальність досліджень в рамках даної теми.

Об'єктом дослідження є тимчасово окуповані Російською Федерацією території Сходу України.

Предметом дослідження є соціально-економічні особливості, проблеми та перспективи розвитку тимчасово окупованих територій Сходу України.

Метою роботи є дослідження соціально - економічних процесів та явищ на тимчасово окупованих територіях та виявлення ефективних механізмів, можливих для реінтеграції Сходу України.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- Дослідити регіони у стані військових конфліктів.
- Проаналізувати чинники і передумови виникнення конфліктів на прикладі двох країн: Кіпру та Фінляндії.
- Надати характеристику економічних та соціальних передумов та сучасного стану тимчасово окупованих територій Сходу України.
- Виявити можливі сценарії розвитку подій.

- Виявити механізми та інструменти реінтеграції території.

Дослідженнями зазначених питань присвячені праці Е.М. Лібанової, В.М. Гейця, В.П. Горбуліна, В.М. Ворони, О.С. Власюка, С.І. Пирожкова, О.І. Амоші та інших українських вчених, а також багатьох зарубіжних вчених.

При написанні дипломної роботи використовувалися такі методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний підхід, монографічний метод, порівняльно-географічний метод, картографічний метод, регіональний аналіз, метод моделювання, метод соціального пізнання, економетричний та статистичний методи.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНІВ У СТАНІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Регіон у стані військового конфлікту: погляд економіко-географів та економістів

Питанням вивчення регіонів займалися багато суспільних-географів та економістів, серед них Е.Б. Алаєв, Я.Б. Олійник, Ф.Д. Заставний, О.І. Шаблій, Б.М. Данилишин та інші. Поняття "регіон" походить від латинського слова "region", що у перекладі означає територію, яка за сукупністю явищ або ознак відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємозв'язком елементів, що її складають, і цілісністю, що є закономірним результатом її розвитку. Так, М.М. Некрасов розглядає регіон з позиції соціально-економічної, не беручи до уваги таку категорію, як «самоуправління», тобто адміністративно-територіальний поділ. Під регіоном слід вважати територію країни з більш-менш однорідними природними умовами і характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил, сформованою на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною матеріально-технічною базою, виробничою і соціальною інфраструктурою. У монографії Е.Б. Алаєва регіон визначається «як територія, що характеризується єдністю, взаємозалежністю складових елементів, цілісністю, причому ця цілісність — об'єктивна умова та закономірний результат розвитку цієї території» [1]. Однак ми повинні розуміти, що регіон це не тільки територіальна виробнича система, а й унікальний регіональний соціум.

Під соціумом, вслід за Воронковою [2], ми розуміємо певну соціальну систему, що утворилась внаслідок спільності людей, що визначається єдністю умов їх життєдіяльності в межах певних істотних відносин, яким притаманні свої цінності та культура. Американський соціолог Т. Парсонс визначав суспільство, як систему відносин між людьми, сполучною первинною ланкою якої є норми і цінності [3].

Під час певних культурних, релігійних, територіально - економічних, політичних суперечностей між державами може виникнути військовий конфлікт.

Військовий конфлікт — форма вирішення гострих політичних протиріч між державами і іншими суб'єктами політики з двостороннім застосуванням сили. У широкому сенсі охоплює усі форми озброєного протистояння між суб'єктами політики — від прикордонних зіткнень до світових воєн. У вузькому сенсі — є обмежене по цілях, засобах і місці дії озброєне зіткнення сторін за відсутності між ними стана війни. Військові конфлікти ведуться на локальному просторі обмеженими засобами, що не вимагають мобілізації усієї військової потужності сторін [4].

Якщо протиріччя інтересів, що позначилися на передконфліктному етапі, вирішити не вдається, рано чи пізно передконфліктна ситуація переходить у відкритий конфлікт. Наявність протиборства стає очевидною. Протиріччя інтересів досягає такого ступеня, що їх вже неможливо не помічати або приховувати.

На стадії відкритого конфлікту стає також очевидним, що жодна зі сторін не хоче йти на поступки або компроміс, і, навпаки, домінує установка на протиборство, на підтвердження власних інтересів. При цьому на об'єктивні суперечності в групах часто накладаються міжособистісні відносини та відмінності, що поглиблюють ситуацію. Така загальна характеристика цього етапу розвитку конфлікту. Проте й усередині цього, відкритого, етапу можна виділити свої внутрішні етапи, що характеризуються різним ступенем напруженості, які в конфліктології позначаються як: інцидент, ескалація та завершення конфлікту [4].

Інцидент — це та подія, яка ініціює відкрите протиборство сторін. Інцидент конфлікту слід відрізнити від його приводу.

Ескалація конфлікту — це ключова, найнапруженіша його стадія, коли відбувається загострення всіх суперечностей між його учасниками і використовуються всі можливості для перемоги в протиборстві. Це вже не

локальний бій, а повномасштабна битва. Відбувається мобілізація всіх ресурсів: матеріальних, політичних, фінансових, інформаційних, фізичних, психічних тощо.

Завершення конфлікту—це останній етап відкритого періоду конфлікту. Він означає будь-яке його завершення і може виражатися в докорінній зміні цінностей суб'єктами протиборства, появі реальних умов його припинення або сил, здатних це зробити. Часто завершення конфлікту характеризується тим, що обидві сторони усвідомили безрезультатність його продовження.

Останньою стадією в динаміці конфлікту є пост-конфліктний період, коли ліквідуються основні види напруженості, а відносини між сторонами остаточно нормалізуються і починають переважати співпраця та довіра [4].

Розробками стратегій виходу з конфлікту зокрема на території Сходу України займалися вчені таких установ України: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Інститут економіки та прогнозування НАН України, Інститут економіки промисловості НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Інститут соціології НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, ДУ Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього, ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України. Саме ці наукові установи брали участь у розробці компонентів політики реінтеграції Донбасу.

Термін інтеграція перекладається як відновлення, доповнення, об'єднання у єдине ціле певних елементів системи. Походить термін від латині, і виник в 30 роки 20 ст. Тлумачний словник Оксфордського університету розглядає інтеграцію як акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом [5]. За термінологією А. Етціоні, поняття «співтовариство» і «інтеграція» виступають суб'єктом і предикатом. При цьому, «співтовариство» постає як своєрідна спільність чи навіть система, якій притаманні самодостатні інтеграційні механізми, натомість «інтеграція» – це

певна «здатність даної системи підтримувати себе саму в результаті дії та впливу як внутрішніх, так і зовнішніх змін [6].

Треба зазначити, що завдяки інтеграції утворюється нова соціально-суспільна система, в якій певні складові є існуючими та зберігають власну ідентичність. Крім того, внаслідок інтеграції виникають стійкі розвинені взаємозв'язки між складовими. Тобто формується соціальна взаємодія цих складових в самій системі, розвиваються рівні регулювання та керування.

Відповідно, реінтеграція – це поновлення інтеграції, відновлення цілісності. Закон України про реінтеграцію чи деокупацію Донбасу «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» набрав чинності 24 лютого 2018 р.

1.2 Аналіз кейсів регіонів у стані військового конфлікту

Досліджуючи регіони у стані військового конфлікту доцільно розрізняти такі поняття як «анексія», «сецесія», та «окупація» території. Між цими поняттями існують значні відмінності.

Анексія це добровільна здача території ворогу без супротиву. Відсутність військових імпульсів, політичне безволля, прискорене юридичне затвердження цієї території агресору призводить до втрати території спокійним шляхом.

Прикладом Анексії в світі є :

- Анексія Чехословаччини Німеччиною в 1938 році.
- Анексія Прибалтики СРСР в 1939-1941 році.
- Анексія Іраком Кувейту 1990 рік.

Під **сецесією** розуміють вихід частини території з під контролю метрополії чи центральної влади, яка має на це моральне право. Сецесія це прояв дезінтеграційного процесу. Це так званий етнічний конфлікт. Спонування до виходу регіону можуть слугувати такий процес, як расова, етнічна, релігійна, соціальна, адміністративна дискримінація. Утвердження факту дискримінації населення доказується в міжнародному суді в Гаазі. Право

на реалізацію сецесії не можна отримати без дозволу центрального управління (метрополії).

Прикладом сецесії в світі є :

1. Карабаський конфлікт, 1988 рік (Азербайджан – Вірменія).
2. Конфлікт в Косово, 2008 рік.

Саме на цих територіях яскраво відбувалась сецесія. Внаслідок дискримінації, соціальної нерівності, відсутності моральних прав виникла ідея автономії. Але, на жаль, регулювання цього конфлікту триває й досі в цих країнах. Крім того, варто зазначити, що руйнування регіональної системи управління, зникнення всіх юридичних інституцій призводить до виникнення та розвитку кримінальних груп, які отримують внаслідок цього всю владу та контроль. Яскравий приклад - ситуація в Косово.

Окупація це вторгнення держави на територію іншої держави, з метою отримання цієї території, яка при цьому суверенно їй не належить. На відмінно від анексії, під час окупації постраждала сторона конфлікту чинить супротив, та бореться за свою територію. Внаслідок окупації, змінюються юридичні правила життя (нове законодавче поле) та фінансові умови (податкова система) на окупаційній території. Як приклади окупації можна навести Кіпрський і Фінський конфлікти.

Передумовою Фінсько-Російського конфлікту слід вважати геостратегічний рух СРСР, направлений на повернення земель, які входили до складу колишньої Російської імперії і які внаслідок революції здобули незалежність: країни Балтії, Фінляндія. Активізації конфлікту слугували і тактичні інтереси Радянського Союзу щодо розширення безпекової зони біля Ленінграду та відповідне захоплення Выборгу. Крім того, СРСР розглядав Фінляндію як потенційного союзника гітлерівської Німеччини і серед його планів була і нейтралізація вказаної загрози. Приводом до війни стали замасковані провокації радянських прикордонників, зокрема нібито обстріл радянської території з боку Фінляндії. Сам конфлікт був замаскований під формат «допомоги» братському фінському народові з відновлення влади

трудящих, для чого у Москві було сформовано прокомуністичний уряд майбутньої Фінської Республіки у складі СРСР.

Генезис Фінсько-Російського конфлікту можна поділити на такі етапи:

- 1930-1939 роки. «Зародження конфлікту». СРСР надає пропозицію щодо обміну територіями. Цей договір є не вигідним для Фінляндії. Тобто Фінляндія отримає більш великі, але нажаль менш стратегічно важливі території в Східній Карелії. Також Фінляндія повинна перенести границю Ленінграду на 90 км, здати в оренду на 30 років півострів Ханко для будівництва військової бази морських сил Росії.

- 1939-1940 роки. «Російсько-Фінська війна». Ліквідація акту про дружбу.

- 1941-1944 роки «Карельська кампанія» (Продовження військових дій. Нівелювання мирної Московської угоди. Зародження плану Барбаросса. Утворення військового союзу Фінляндія – Німеччина. Поразка Фінляндії у війні. Виникнення Чуда на Інханталі).

- 1947 рік – теперішній час. «Мирний договір «Паризька угода». Внаслідок цього договору під контроль СРСР підпали території, такі як Петсамо, Карелії, Салла. Забезпечена виплата репарації (розмір 300 млн доларів). Крім того, був підписаний мирний договір про зобов'язання не надавати територію ворогу для стратегічних цілей, як з боку Москви так і з боку Хельсінків і не надавати воєнну підтримку (Додаток А).

Вивчаючи генезис турецько-кіпрського конфлікту, сучасні вчені-міжнародники виділяють наступні етапи:

- 1960-1974 роки «Підготовка». Туреччина активно готувалась до вторгнення і стимулювала внутрішній кіпрський конфлікт.

- 1974 рік «Виникнення Гарячої фази». Кіпрсько-Турецька війна.

- 1975 - 2002 роки «Етап колірної регулювання». Визначені чітко кольори конфліктних зон, і зіткнення цих підсистем, було заблоковано за допомогою винесення цієї проблеми на майданчик ООН. Діяла стратегія регулювання ООН. А саме «план Аннана». Цей план полягав у будівництві

спільної Президії з турків-кіпріотів і греків-кіпріотів. Кожні 10 місяців Президент і віце-президент повинні були змінюватися. План був винесений на всенародний референдум, в якому 65% турків-кіпріотів висловились за, а 75% греків-кіпріотів проти. (Додаток Б).

- 2002 – теперішній час. «Європеїзація конфлікту». Кіпр є повноправним членом ЄС. Рівень життя між Кіпром і непідконтрольними територіями дуже різниться. В Туреччині постійно постає матеріально-фінансова проблема, що виникла внаслідок процесу реінтеграції північного Кіпру.

Досвід зазначених країн був застосований нами для розробки можливих сценаріїв розвитку подій на Сході України.

1.3 Методи дослідження

Спектр методів, які можна використовувати у суспільно-географічних дослідженнях є досить широким. Методи поділяються на загально-наукові, і галузеві. В роботі використані загальнонаукові засоби і прийоми дослідження, що застосовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні. Дослідження є поєднанням аналізу та синтезу, індукції та дедукції, що в сумі формують діалектичне мислення. Серед загальнонаукових методів варто виділити такі: системного аналізу, статистичний, математичний, порівняння, моделювання, описовий, структурного аналізу, аналізу документальних джерел, методи систематизації. Зокрема, у нашій роботі використано метод аналізу аналогових об'єктів, який застосовують у тих випадках, коли досліджувані об'єкти подібні (аналогічні) і коли про один з них є достовірне знання. У цьому разі основні результати вже дослідженого об'єкта переносять на всі інші аналогічні об'єкти. Успішно використовують і давній порівняльно-географічний метод, зокрема у просторових дослідженнях економіко-географічних явищ і процесів.

Помітне місце серед загальнонаукових методів посідає історичний метод, що дає змогу вивчати динаміку і тенденції соціально-економічного розвитку. У

суспільній географії користуються також загальнонауковим балансовим методом, коли, зіставляючи певні компоненти, визначають повну відповідність, співвідношення між ними. Так, наприклад, часто розглядають баланси природних ресурсів, населення та трудових ресурсів, палива, електроенергії, продовольства, вантажопотоків, виробництва і споживання, прибутків і видатків. Більш спеціальним є метод міжгалузевих балансів, за яким аналізують рух тих чи інших ресурсів між галузями і між регіонами. Такі дослідження, де є численні кількісні показники, потребують математичних методів обробки даних. Для одержання оперативних даних нерідко застосовують аерометоди, космічні методи з комп'ютерним дешифруванням здобутої інформації.

Для суспільно-географічних узагальнень також використовують комп'ютери, за допомогою яких створюють інформаційні бази даних з подальшою метою їх обробки, аналізу та інтерпретації. У практиці суспільно-географічних досліджень широко застосовують методи моделювання (заміщення реального об'єкта чи процесу його спрощеним аналогом, моделлю), у тому числі математичного та комп'ютерного, а також прогнозування суспільно-географічних подій і явищ.

Картографічний метод, що здавна є традиційним у географії, нині набув нового поштовху до розвитку завдяки ГІС (геоінформаційна система) технологіям. Адже тепер зчитування і аналіз карт можна виконувати в автоматичних режимах. До того ж для соціально-економічної географії, що часто оперує досить динамічними характеристиками, надзвичайно важливим є часова узгодженість ГІС. Адже, на відміну від звичайної географічної карти, ГІС – активна багатofункціональна база даних, яка може постійно доповнюватися і оновлюватися. Останнім часом у дослідженнях економічної і соціальної географії набувають поширення методи моделювання та прогнозування щодо розвитку суспільних процесів з використанням новітніх інформаційних технологій. Ці та інші методи були використані у даному магістерському дослідженні.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ

2.1. Економічний профіль Донбасу у 2004-2013 рр.

За природними ресурсами, соціально-економічними характеристиками та особливостями історико-етнічного розвитку Донецька і Луганська області були виділені дослідниками у окремий макрорайон, де утворився розвинутий територіально-виробничий комплекс. Район відзначався віддаленістю від центру, значною довжиною кордону з Росією, виходом до Азовського моря, близьким розміщенням метало-рудної бази, вигідним транспортним розташуванням. За підходами до економічного районування О.І.Шаблія, Україна поділялась на 6 районів, де Донецька область належала до Східного суспільно-географічного району України (рис. 1) [8].



Рис. 1. Районування території України за О.І Шаблієм [8]

На території району знаходилась одна з найважливіших паливно-сировинних баз – Донецький басейн із великими покладами високоякісного кам'яного вугілля. Геологічні запаси вугілля оцінювались приблизно у 240 млрд т, а за запасами антрациту Донбас і досі посідає перше місце у світі [7].

Варто зазначити, що в структурі виробництва валового регіонального продукту, Донецька область посідала одну з лідерських позицій (2 місце): з 2004 по 2013 рік, тобто до виникнення військового конфлікту. Це пояснюється, перш за все тим, що регіон мав потужний індустріальний потенціал, що генерував економічну активність.



Рис. 2. Валовий регіональний продукт 2004-2013. (Складено автором за [9])

Тут зосереджений потужний металургійний комплекс, розвинута хімічна галузь. Внаслідок цього регіон виробляв приблизно 12-15 % регіонального продукту, тим самим стимулював економіку країни. Луганська область генерувала лише 4% ВРП, з 2004 по 2013 роки в середньому (рис. 2) [9].

Донецька та Луганська області до військового конфлікту мали економічні переваги над іншими областями за економічними показниками. Дуже швидкими темпами розвивалась будівельна індустрія, а за обсягом виробленої будівельної продукції регіон був лідером в 2013 році. Це приблизно від 10% до 15%. Крім того, в цих областях спостерігався один з найвищих індексів саме споживчих цін, порівняно з іншими регіонами де спостерігалась дефляція. Це пояснюється платоспроможністю населення та конкурентоспроможністю економіки (рис. 3) (Додаток В). Однак Луганська

область мала низькі виробничі імпульси виробництва будівельної продукції (обсяг виконаних будівельних робіт - 3%).



Рис. 3. Стан економіки регіонів України за групою показників стану економічного розвитку (Складено автором за [9])

Також, якщо розглянути статистичні данні по доходам серед регіонів, то Донецький регіон входив до групи регіонів з найвищим доходом. З 2004 року по 2013, дохід в Донецькій області збільшився з 29497 млн грн до 158003 млн. грн а в луганській з 12885 млн грн до 67025 млн грн.

Внаслідок розрахунків, розмах варіації Донецької області склав 128506 млн грн, а коефіцієнт варіації за ці роки склав 50%, що свідчить що данні не однорідні (>33%). Розмах варіації в Луганській області становив 54140 млн грн. Власне цей показник дуже сильно змінювався протягом зазначених років. Це пояснюється тим, що регіон мав сприятливий інвестиційний клімат, розвинений третинний та вторинний сектор економіки. Потужне індустріальне ядро Донбасу надавало робочі місця та гідну зарплату, внаслідок чого стимулювався попит в регіоні (рис 4).



Рис. 4. Доходи населення регіонів (складено автором за [9])

Власне, краща динаміка заробітної плати по регіонам з 2004 до 2013 була в декількох областях. Серед них - Донецька область, яка входить в трійку лідерів (рис 5). Це спричинено сприятливими економічними умовами для роботи та сформованою системою ринку праці.



Рис. 5. Динаміка середньомісячної зарплати по регіонах (Складено автором за [9])

Регіон внаслідок сприятливих умов для бізнесу, розвитку інфраструктури, потужного індустриального ядра був магнітом притягання інвестиційних ресурсів . Тобто це був певний полюс зростання на економічній карті України.

Під час дослідження економіко-соціальних процесів та явищ був застосований коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, для знаходження взаємозалежності певних факторних ознак. Була знайдена пряма залежність між реальними доходами (координата Y) та виробництвом регіонального валового продукту (координата X) регіонів України (рис 6).

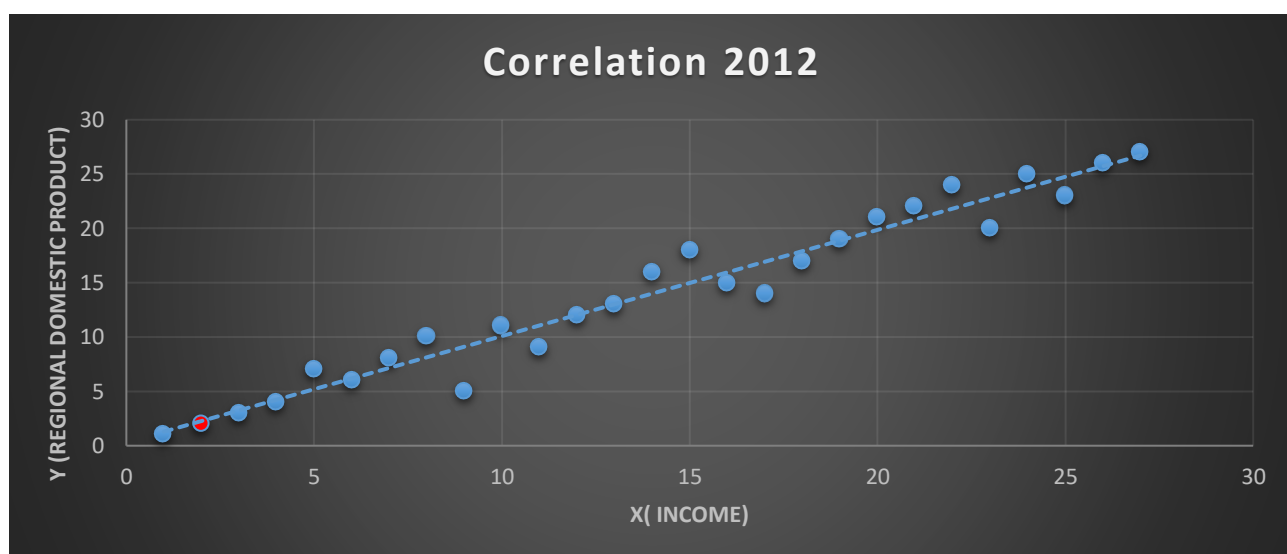


Рис 6. Індекс рангової кореляції (Складено автором за [9])

Щільність зв'язку висока = 0,977411477. Дуже сильна залежність спостерігалась в Донецькій області в 2012 році. Донецьк посідав 2 місце за методом рангів по таким показникам як виробництва валового регіонального продукту та реальні доходи. Головними причинами динамічного розвитку, на наш погляд, є:

- наявність потужної індустриальної бази в регіоні.
- стимулювання малого та середнього бізнесу.
- надходження прямих регіональних інвестицій протягом 2010-2012.
- розвиток інженерно- транспортної інфраструктури .

Луганська область поступалась за розвитком Донецькій, але займала середні позиції серед регіонів за ранжуванням (8 місце).

Під час дослідження економічного індустріального потенціалу нами була розроблена матриця БКГ(BCG Matrix) для детальної оцінки позицій Донецького регіону в економічній системі координат. За розрахунок були взяті такі показники, як валовий регіональний продукт (частка) та динаміка середньомісячної зарплати по регіонам за період 2013 року. Впевнено можна сказати, що Донецька область входила до квадрату під назвою «дійні корови» (рис 7). Саме цей квадрат забезпечує найбільшу генерацію валового регіонального продукту і вважається найбільшим «грошовим мішком», завдяки якому фінансуються та інвестуються різні соціальні проекти, поповнюється бюджет країни. Однак темпи середньомісячної зарплати в цьому квадраті середні.

Тобто, тут спостерігається висока частка ВРП, але ріст середньомісячних зарплат 2013 року - середній, якщо розрахувати приріст з 2012 року. Якщо брати показник з 2004 року і весь приріст до 2013 року то ріст зарплат складав 427% в Донецькій області, що значно менше ніж в інших областях. Це обумовлюється тим, що зарплати в регіоні вже в 2004 році були одні з найвищих, порівняно з іншими областями. Однак за розробленою матрицею, Луганська область знаходилось на межі двох квадратів («Проблемні діти» та «собаки»). Зменшення промислових імпульсів, погіршення соціальних та інфраструктурних умов, жахлива демографічна картина в цій області спричинило негативну економічну тенденцію в цій області.

Отже за складеною матрицею, Донецька область була джерелом фінансів для наукових проектів, соціальних та пенсійних потреб. Однак для прискореного економічного росту, вона потребувала модернізації технічного обладнання, та реорганізації підприємств. На нашу думку, потрібно було проводити санацію вугільної галузі на території Донбасу та демонополізацію з врахуванням екологічних показників розвитку території.

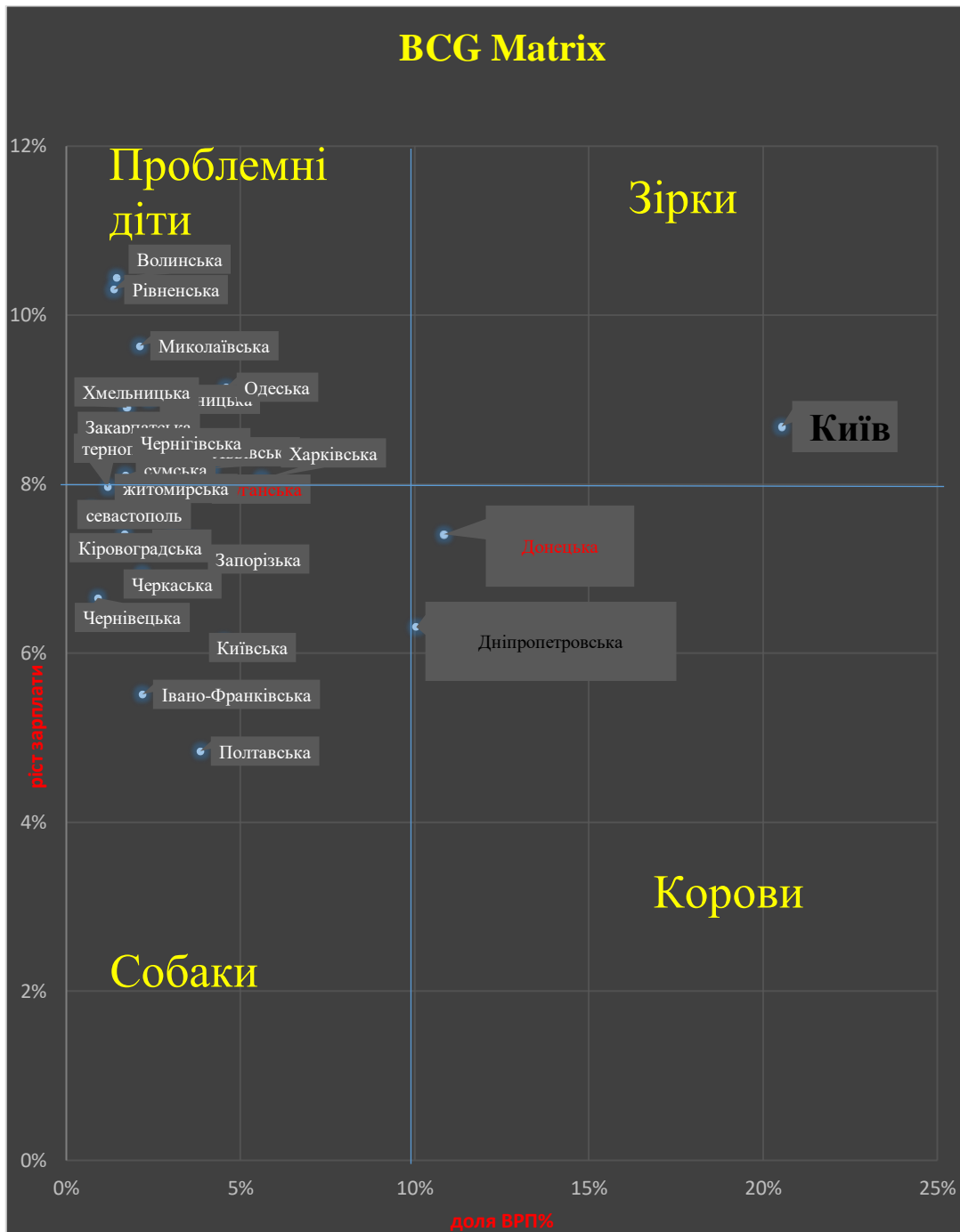


Рис. 7. Матриця (БКГ) (розроблено автором за [9])

2.2. Соціально-демографічний профіль Донбасу у 2004-2013 рр.

Під час дослідження був розрахований природній приріст населення за період 2004-2013 рр., до військових дій. Внаслідок побудови графіку яскраво бачимо що природній приріст – від’ємний (рис 8). Згідно розрахунку, динаміка природного приросту показувала певні позитивні демографічні імпульси (приріст природній покращився з -9,9 до -6,5). Але, якщо аналізувати в цілому

по країні, то в Донецькій області проявлявся один з найгірших демографічних сценаріїв. Порівняно з іншими регіонами, Донецький регіон входив до депресивної групи з високим від'ємним приростом. Коефіцієнт складав в донецькій області - 6,5. В Луганській області – ще жахливіша ситуація - -6,8 (рис 9).



Рис. 8. Природний приріст 2004-2013 у Донецькій області (складено автором за [9])

Головні причини виникнення демографічної кризи у регіоні, вірогідно, пов'язані з такими явищами, як:

- підвищення смертності (внаслідок забруднення території шкідливими речовинами, внаслідок промислового ефекту, що призводить до погіршення здоров'я населення).
- зниження народжуваності (зниження індексу фертильності внаслідок переходу до моделі 1 дитина)
- Низький рівень якості життя і низькі соціальні стандарти.
- Низька якість стану довкілля регіону, незадовільний рівень благоустрою території тощо.

Для аналізу демографічної ситуації всі області України були розподілені на дві групи. В одній значно сприятлива демографічна ситуація, а в іншій спостерігається демографічна криза. Разом з областями такими як Сумська, Чернігівська, Черкаська, Кіровоградська, Донецька та Луганська область

входили в групу де наявна критична демографічна ситуація (коефіцієнт природнього приросту -6 і нижче) (рис. 9).



Рис 9. Природній приріст за регіонами України (Складено автором за [9])

Протягом досліджуваного періоду, процеси урбанізації в регіоні були досить пригніченими. З 2001 по 2013 рік темпи зменшення чисельності міського населення в регіоні були вищими за середній рівень по країні (рис11). Це переважно міста Горлівка, Краматорськ, Костянтинівка, Дебальцеве [10].

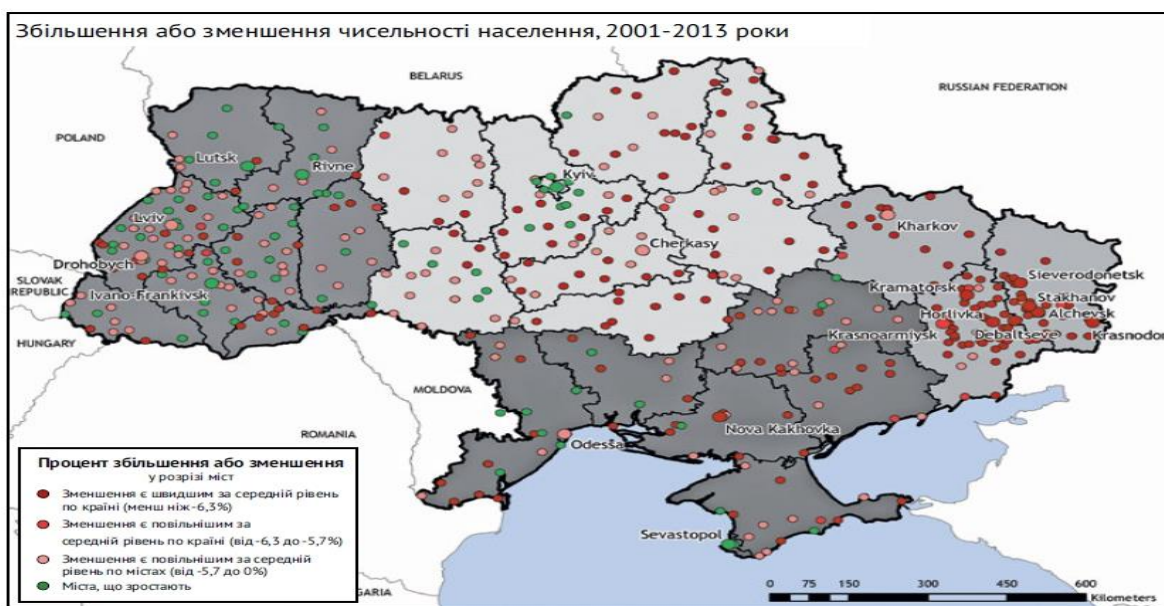


Рис. 10. Чисельність населення України 2001-2013 [10]

В Донецькій області серцем індустріалізації був Донецьк. Так званий економічний полюс зростання, який приваблював робочу силу та інвесторів своїми вигідними умовами. Внаслідок збудованої інфраструктури, прискореної урбанізації, та доцентрових міграцій у регіоні сформувалось поліцентрична агломерація Донецько-Макіївська. Сам Донецьк як місто приносив значні дивіденди країні у вигляді високої частки до ВВП (табл1) [11].

Таблиця. 1 .Виробництва ВВП в містах України [11]

рік	2001		2012		приріст долі до ВВП країни міст
	долар США на 1 особу	доля міста в ВВП у %	долар США на 1 особу	доля міста в ВВП у %	
Київ	2241,9	17	12460,8	19,8	2,8
Донецьк	2285,3	6,9	11365,7	6,2	-0,7
Дніпропетровськ	1166,2	3,7	7115,1	4	0,3
Одесса	948,1	2,9	4407,4	2,5	-0,4
Харків	914,2	3,9	4719,5	3,9	0
Львів	968,5	2,2	5402,8	2,3	0,1

Крім того, за розробленою діаграмою, видно, що в Донецьку населення мало досить високий рівень фінансового забезпечення життя. Донецьк посідав друге місце після столиці за таким показником як ВВП на 1 особу (рис 11) .



Рис. 11. Зіркова діаграма міст України. (Складено автором за [11])

На наш погляд, саме Донецьк разом з Києвом, Львовом, Одесою, Дніпром, Харковом могли би бути інтегровані в каркасно-мережеву структуру України за концепцією Г М Лаппо.

Отже, регіон Донбасу перед військовим конфліктом мав негативні тенденції щодо демографії та соціального потенціалу, але залишав при цьому відносно стійкий економічний потенціал. В короткостроковій перспективі регіон залишався би одним з провідних в Україні внаслідок високих заробітних плат та гарних економічних можливостей. Однак в довгостроковій перспективі, в регіоні прогнозувалась деіндустріалізація внаслідок демографічної кризи і погіршення екологічної ситуації.

2.3. Сприйняття та поведінкові патерни мешканців Донбасу

До середини XIX ст. на Донбасі, внаслідок особливостей освоєння території, колонізаторської політики царської Росії та створення сприятливих умов для іноземних поселенців сформувалася строката етноструктура. Переважну більшість населення становили українські селяни, частка яких, згідно з десятою ревізією 1858 р., дорівнювала 75 % населення краю. Крім українців і росіян, на Донбасі зафіксовано ще 28 етнічних груп. Найпомітнішою рисою культури населення Донбасу стало домінування російської мови попри

переважну чисельність українців, що було наслідком як політики русифікації, так і різної фахової орієнтації українців і росіян на Донбасі [12].

Внаслідок затвердження в Україні радянської влади, змінилась демографічна картина в першій половині 20 століття. Жакливі процеси, такі як голод, політичні репресії проти української інтелігенції, повністю змінили структуру населення.

За підрахунками британського дослідника Роберта Конквеста, у тогочасній Донецькій області (охоплювала сучасні Донецьку та Луганську області) під час голодомору померло до 20 % населення [13]. За даними Хіроакі Куромія, на Донбас припала майже третина всіх страчених в Україні, хоч частка його населення в усій людності УРСР не перевищувала 16 % [14]. Багато українців вимушено переселили до Сибіру та на Далекий Схід .

В 1930-ті роки погіршилась мовна ситуація у зв'язку зі збільшенням чисельності прибулих із російських регіонів. У 1926 р. в Донбасі українці становили 64,1 % населення і тільки 40,6 % робітництва, росіяни відповідно – 26 % і 48 % [15].

Треба зазначити що СРСР проводила дуже активну міграційну політику, а саме переселяла людей до новозбудованих, штучно створених, міст. Амністовані, військовополонені люди заселили Донбас. На жаль, Донбас отримував протягом 100 років вихідців із теренів всієї Росії. Це були переважно чоловіки працездатного віку. Завдяки цьому сформувалось специфічне соціальне середовище.

Під час виникнення певних соціально-психологічних відносин між новими спільнотами, та старими, сформувався певний робітничий клас. Донбас почали сприймати як середовище гірників, як шахтарський край. В такому соціальному кліматі була створена регіональна ідентичність населення проживаючого на Донбасі.

Отже процеси масштабної індустріалізації, примусової міграції прискореної урбанізації, та русифікації спричинили формування регіонального соціуму. Утворився психологічний портрет Донбасу.

Аналізуючи психологію мешканців Донецького регіону ми згадали розроблену модель особистості Зігмунда Фрейда (рис 12).

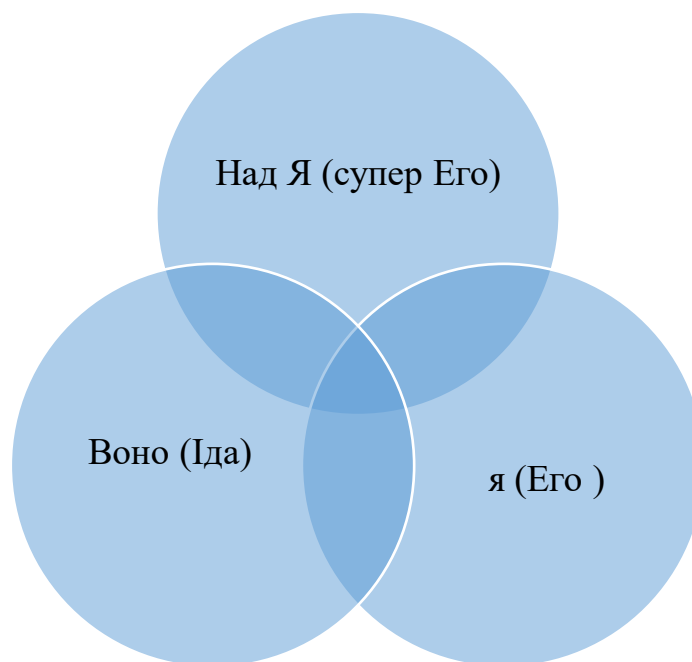


Рис. 12. Психічна модель особистості З Фрейда (складено автором за [16])

Психологічний профіль жителя Донецького регіону почав своє формування після народження незалежної України. Тобто з'явилося психологічне «Я» (свідомість, раціональна складова, принцип реальності) мешканця регіону. Однак в суспільстві цього регіону існувало, до виникнення свідомості, його «несвідоме» (Воно). Це його скриті бажання інтереси, ідеологія Радянського Союзу, біологічні потреби на генетичному рівні, тобто його скрита ірраціональна складова. Під час незалежності, протягом цих років в регіоні розвивалось «Над Я» (певні конституційні рамки, юридичні правила та норми, яким регіон мав слугувати). Власне ці норми були установлені для всіх регіонів. В психології завжди йде боротьба між «Над Я» (рамки) і «Воно» (приховані бажання). На думку автора, мовно-релігійний конфлікт, власне бачення розвитку країни (не Європейський вектор розвитку України), стійкі генетичні зв'язки з Російською Федерацією, добрі спогади про СРСР призвело до руйнації «Над Я» (виникнення військових дій) і до домінації в психіці суспільства Несвідомого «Воно» (некерована генетична потреба).

Отже, для мешканців Донбасу до сьогодні притаманні радянський менталітет та трудовий колективізм. Любов до російської мови та російських цінностей, підпорядкованість комуністичній владі, визнання православної віри сформувало «Донецький психологічний характер».

Для оцінки сприйняття мешканцями України Донбасу ми побудували піраміду «Асоціацій жителів України стосовно Донбасу до окупації» (рис 13).



Рис.13. Асоціації жителів України стосовно Донбасу (складено автором)

До військових дій мешканці інших територій України сприймали Донбас як місце видобутку вугілля, як територія де проживають шахтарі. Майже всі Українці сприймали Донецький регіон, як регіон робітничого класу. Однак треба відмітити, що сам регіон був реальним конкурентом столиці в економічному плані.

Відношення Донбасу до України спробуємо оцінити за хронологією подій.

Донбас переважною більшістю підтримав незалежність України на референдумі 1 грудня 1991 року(рис 14). Відчуття глибокого відчуження від Москви, впевненість у несправедливості центру країни, який надто багато забирає у регіону і надто мало повертає у вигляді товарів та послуг, схилили його мешканців до думки, що Донбас буде заможнішим у складі незалежної України. У грудневому референдумі взяли участь 78,2 % мешканців регіону, які

мали право голосу, з них 83,9 % проголосували за незалежність (76,7 % і 83,9 % жителів Донеччини і 80,7 та 83,9 % жителів Луганщини відповідно)[17].

«Чи підтримуєте Ви Акт проголошення незалежності України?», % «ТАК»

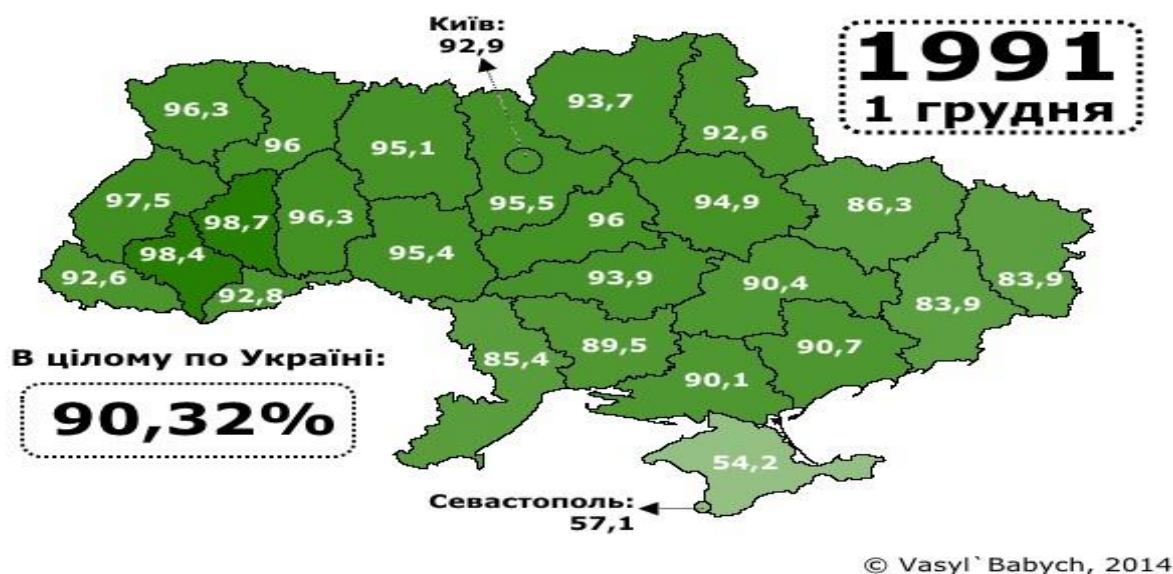


Рис. 14. Акт проголошення незалежності України 1991 рік [17]

У 1991 і 1996 рр. місцеві часописи «Жизнь Луганска» і «Наша газета» провели опитування з визначення самоідентифікації мешканців Донбасу: частка тих, хто вважав, що «населення Донбасу – особлива спільність людей, котрі мають коріння як в Україні, так і в Росії», зменшилася з 54,9 % у 1991 р. до 45,4 % у 1996, частка тих, хто відповів, що «тут живуть переважно росіяни і представники інших народів, які обрусіли», зросла більше ніж утричі – з 9,4 % до 31,9 % (рис15) [18].

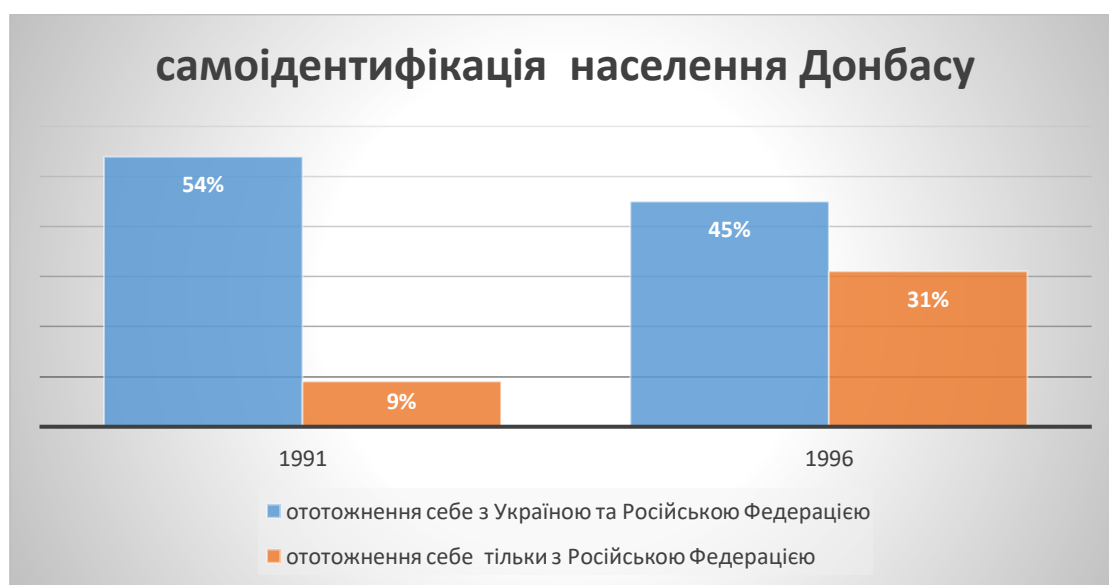


Рис. 15. Самоідентифікація жителів Донбасу (Складено автором за [18])

Напевне, саме такі фактори, як відокремленість від Київської влади, певні економічні переваги над іншими регіонами, гарні стосунки с Російською Федерацією, внаслідок релігійного ментального зближення вплинули на самоідентифікацію суспільства Донбасу. Про це свідчить динаміка самоідентифікації жителів Донбасу, протягом 90 років 20 століття.

За даними Інституту соціології НАН України в 2013 приблизно 43% жителів Донецької області вважали себе перш за все мешканцями свого регіону, а потім вже України. В 2015 така тенденція збільшилось і становила 45% (табл2) [19].

Таблиця. 2. Ментальні погляди жителів Донбасу за посиланням [19]

Категорія ідентифікації у %	Жителі Донбасу	
	2013	2015
Мешканець регіону, поселення	43,4	45,2
Громадянин України	41,7	38,6

РОЗДІЛ 3. СТАН ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ СХОДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

3.1 Економічні особливості розвитку

За даними Центру досліджень Росії та окупованих територій у 2016 році середньооблікова кількість штатного персоналу у Донецькому регіоні становила 456,7 тис. осіб (рис 16). Показник зменшився на 640 тис осіб порівняно з 2013 роком [20]. Вірогідно на це вплинули ендогенні і екзогенні чинники. До перших належать економічні кризи, завдяки яким скорочення працівників відбувалось по всій Україні. Також до зовнішніх чинників можна віднести військових конфлікт та економічну блокаду.

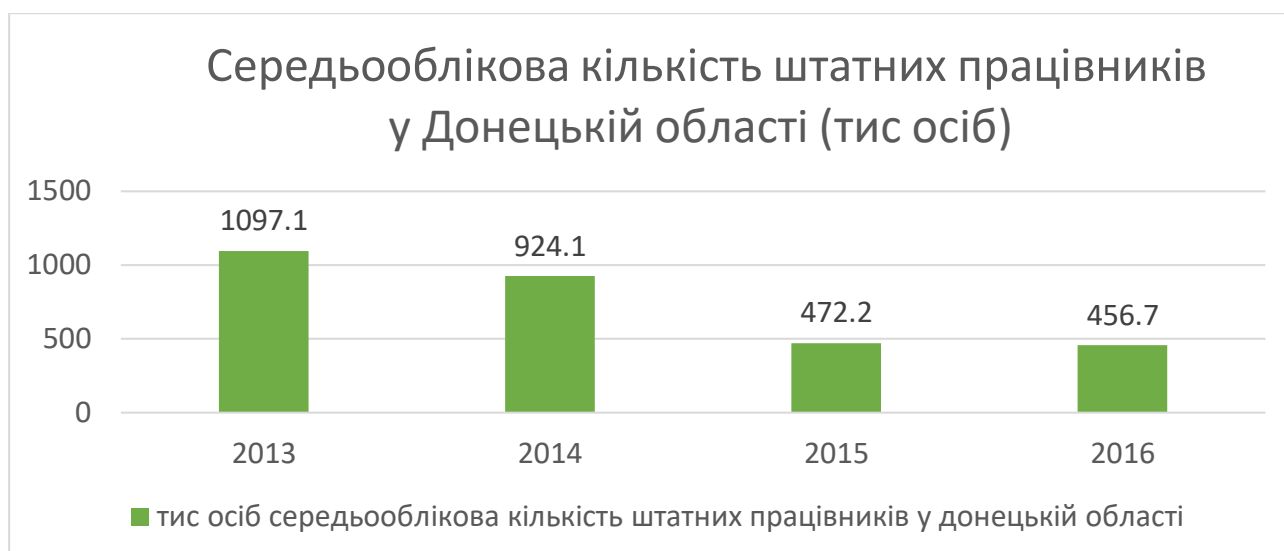


Рис. 16. Кількість штатних працівників у Донецькій області [20]

За діаграмою, частка регіонального продукту на непідконтрольній Україні території становила 63% а на контрольованій - 37% (рис17) [20].

ЧАСТИНА РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ В ЗАГАЛЬНОМУ ОБСЯЗІ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ І ПОСЛУГ 2014

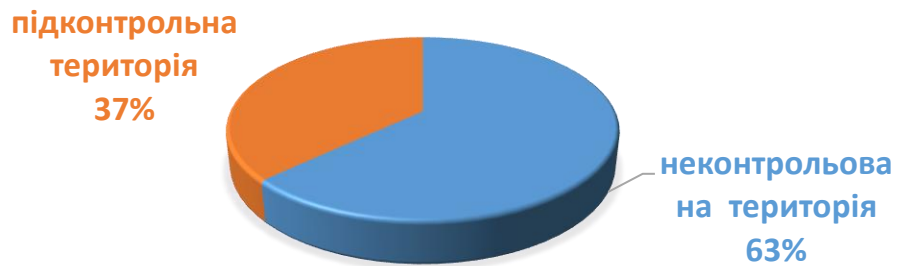


Рис. 17. Частка РП в загальному обсязі виробництва товарів і послуг 2014 [20]

До списку населених пунктів, які тимчасово не керуються Українською владою, належать такі міста як: Горлівка, Макіївка, Дебальцеве, Кіровське, Єнакієве, Донецьк, Торез, Харцизьк, Сніжне, Шахтарськ, Докучаєвськ. Райони: Старобешівський, Шахтарський Амвросіївський, частково — Новоазовський, Артемівський, Волноваський, Мар'їнський, Тельманівський і Ясинуватський. До невідконтрольованих територій Луганської області належать міста : Луганськ, Алчевськ, Красний луч, Антрацит, Кіровськ, Ровеньки, Стаханов, Первомайск. До районів відносять Свердловський, Перевальський, Краснодонський, Слов'яносербський, Антрацитовський. На жаль, 70% економічного потенціалу Луганської області знаходиться на невідконтрольованій для України території.

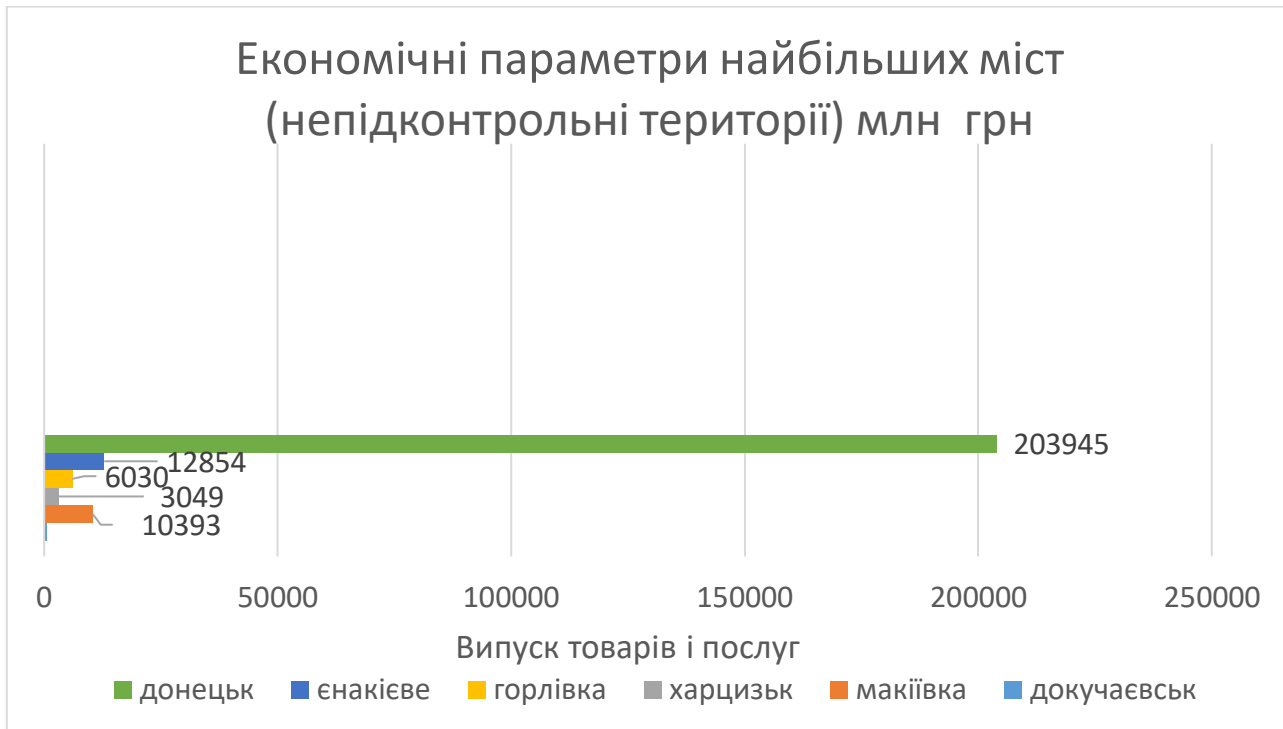


Рис.18. Економічні параметри міст (непідконтрольна частина) млн. грн [20]

Серед виробництва товарів і послуг, основний економічний потенціал після 2014 року знаходився в Донецьку (203 млрд грн). Фонд заробітної плати - 12 млрд грн. Далі йдуть такі міста, як Єнакієве (12 млрд грн) і Макіївка (10 млрд грн). На жаль, в містах Горлівка та Харцизьк потенціал виробництва товарів і послуг майже занедбаний. В сумі ці міста випускають лише 9 млрд грн. Отже Донецько-Макіївська промислова агломерація виробляє 95% промислового потенціалу непідконтрольної території, а загальний потенціал всіх міст, які знаходяться на окупованій частині складає 238 млрд грн. (рис18).

У Луганській області було розміщено 343 підприємства які виробляли 9 млрд грн товару в 2014 році. Фонд оплати праці складав 0,6 млрд грн. Чисельність штатного персоналу становила 16 тис. осіб.

Якщо в окупованій Донецькій області весь індустріальний потенціал міститься в Донецько-Макіївській агломерації то в Луганській області більш сприятливим для життя залишається місто Луганськ. Райони видобутку вугілля в Луганській області залишаються на сьогодні депресивними [20].

Таким чином, економіка непідконтрольної території вже понад 5 років функціонує в складних умовах. Економічна ізоляція, військові дії впливають негативно на регіон. Протягом 2014–2018 рр. відбулося значне скорочення промислового виробництва стосовно довоєнного періоду (2014 р.). Але незважаючи на загальні негативні тенденції, по деяким показникам спостерігалось зростання.

Промислове виробництво. За 2017 р збільшився загальний обсяг реалізації промислової продукції, у 2015 р. її було реалізовано на суму 88,1 млрд. руб. В 2017 р. підприємства, які знаходяться на непідконтрольній частині реалізували продукцію на 146,4 млрд. руб. Приріст склав 58 млрд руб [21]. На лютий 2018 року в структурі загального обсягу реалізації продукції переробної промисловості на окупованій території переважає металургія - 25% (лютий 2017 р \approx 37%), виробництво тютюнових виробів, харчових продуктів, напоїв - 13% (лютий 2017 м \approx 11%); виробництво продуктів нафтопереробки, та коксу - 6% (лютий 2017 року - 9%); виробництво гумових, та пластмасових виробів, - 1,8% (лютий 2017 р \approx 2%), машинобудування - 1,4% (лютий 2017 р \approx 2%) [22] (рис 20).

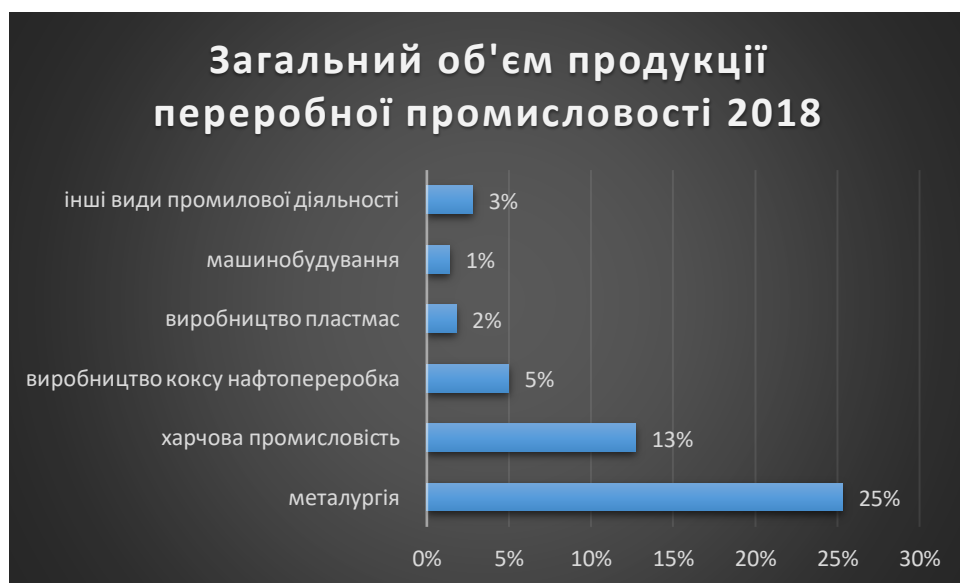


Рис .19. Загальний об'єм продукції переробної промисловості 2018рік за посиланням [22]

У 2017 р. виробництво металургійної продукції склало : дріт сталевий – 8,1 млн тон, кокс – 1,2 млн тон, чавун – 1,5 млн тон, сталь - 1,1 млн. тон, готовий прокат – 0,84 млн. тон (Додаток Г) [23].

Також у 2017 р. спостерігалась тенденція позитивна, щодо зростання кількості підприємств машинобудування. Якщо підприємства машинобудування, що здійснювали виробничу діяльність в 2016 році було лише 81 то на початок 2018 року стало 100. Приріст склав +23% (Додаток Д) [24]

В загальному об'ємі промислового виробництва, доля продукції машинобудування становила за 2017 рік – 1,4 %. В 2013 р. показник сягав приблизно 5,4% (рис 20) [25]. Тобто, бачимо падіння протягом 5 років. Скорочення частки продукції машинобудування, спричинено політичними чинниками, економічним фактором та військовим конфліктом.



Рис. 20. Питома вага продукції машинобудування в загальному промисловому обсязі реалізації [25]

Сільське господарство. За даними центру досліджень Росії та окупованих територій за період з 2014 по 2015 рік, сільське господарство Донбасу знаходилось в занепаді рис (рис 21) [20].

А саме, в ДНР:

- валовий збір зерна скоротився з 2362 тис. т. до 1536 тис. т. Втрата – 826 тис. т. зерна (35%).
- Валовий збір технічних культур (соняшник) скоротився з 740 тис т до 528 тис. т. (втрата 29%) .
- Збір картоплі зменшився з 778 тис. до 397 тис. т (втрата 49%) .
- Збір овочів скоротився з 485 тис. до 208 тис. т.

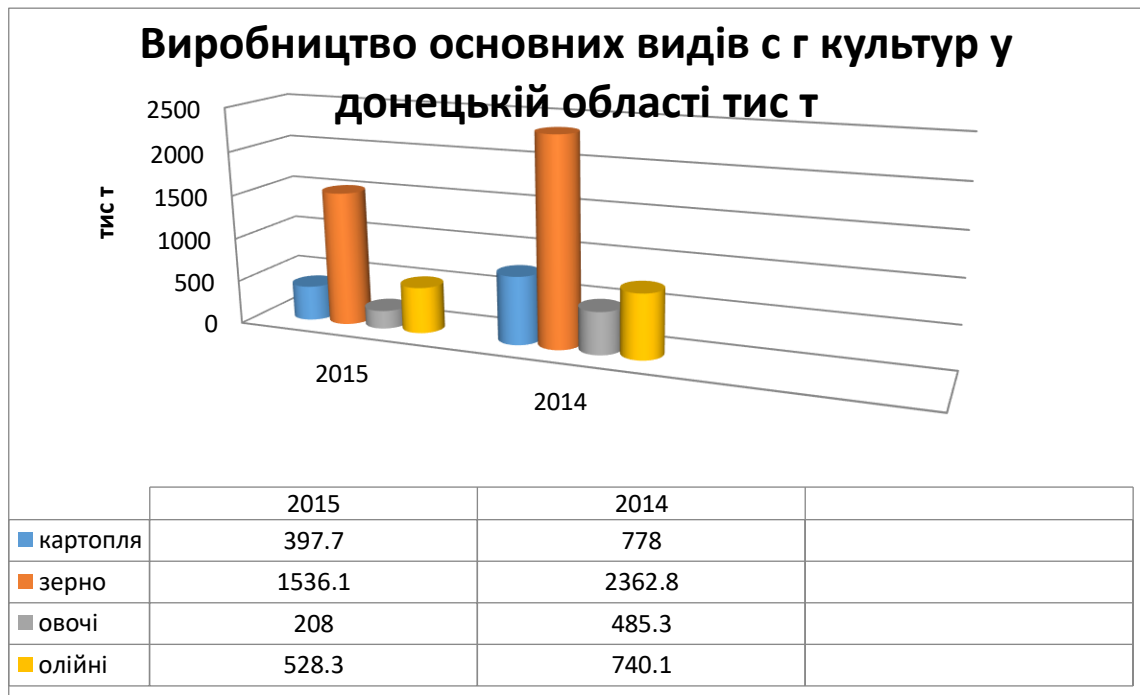


Рис. 21 . Виробництво основних видів с/г культур у Донецькій області [20]

Вірогідно, в регіоні можуть виникнути певні ризики у сфері забезпечення продовольчої безпеки в довгостроковій перспективі. Для забезпечення внутрішніх регіональних потреб зерном необхідно збирати не менше 1 тони зерна на людину в рік. В ДНР потрібно приблизно понад 2 млн. т. зернових на рік. Тому навіть якщо відновиться промисловий комплекс доведеться імпортувати і обмінювати свій промисловий продукт на зерно. Однак протягом 2017-2018 рр. спостерігалась тенденція розвитку овочевих культур. А саме збільшення площі під ці культури.

Найбільше імпортують серед овочів – картоплю, цибулю ріпчасту, моркву, капусту білокачанну (додаток Е). Серед власного виробництва, це переважно томати, та огірки (додаток Є) [26].

Енергетика. У 2014 р. Україна втратила контроль над основними вуглевидобувними районами Донецької і Луганської областей. За даними Міненерговугілля України, на окупованій частині Донеччини налічується 55 шахт, Луганщини — 42 [20].

До військового конфлікту ТЕС споживали до 5 млн вугілля кожного року. На даний момент потреба в вугіллі знизилось (на 60%) (Додаток Ж). Власне, Старобешівська ТЕС працює тільки на 50%, а Зуївська лише на 30% своєї потужності [20].

Отже потреби ДНР забезпечують такі потужні ТЕС як Старобешівська та Зуївська. Виробництво електроенергії повністю покриває всі потреби населення. Завдяки створенню енергетичного зв'язку з Російською Федерацією територія забезпечена енергетичними ресурсами. Основні споживачі електроенергії – населення, металургія, вугільна галузь.

Протягом військових дій спостерігався ріст виробництва електроенергії, яку генерують підприємства на окупованій території. В 2015 році вироблено енергії підприємствами - 7млрд квт/ год . Вже в 2017 вироблено 9,5 млрд квт/ год. Приріст склав 32% (рис 22) [27] .

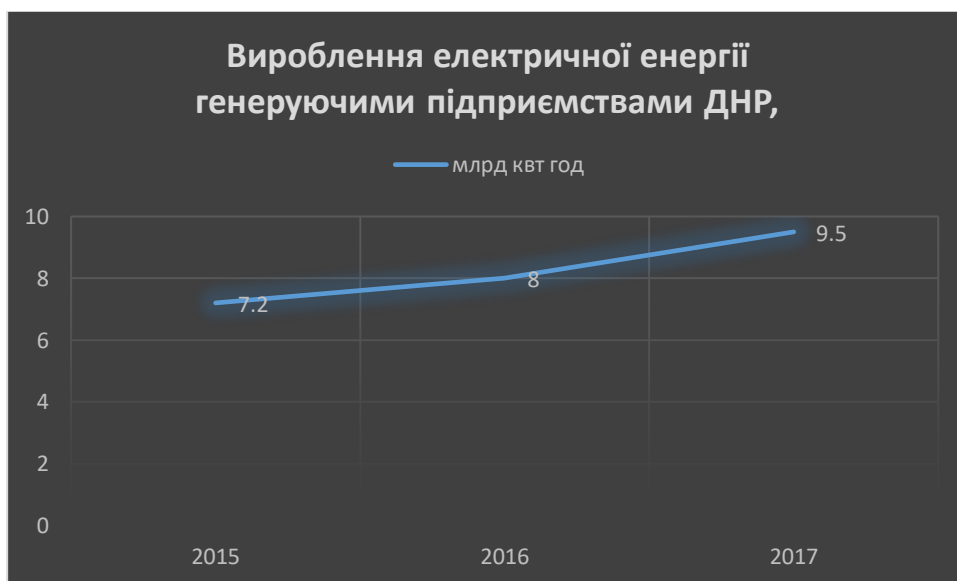


Рис. 22. Вироблення електричної енергії підприємствами ДНР [27]

Експорт. За даними Центру досліджень Росії та окупованих територій в 2014 році експорт в Донецькому регіоні скоротився з 12млрд доларів (2013рік) до 8 млрд доларів (2014рік) Падіння – 4 млрд доларів (додаток 3)[20].

Внаслідок закриття міжнародних ринків для експорту Донбасу залишається лише можливість торгувати с Російською Федерацією та з ЛНР.

Власне експортують до Луганської області - 41 %. В Російську Федерацію - 37%. Це пояснюється сформованими промисловими та культурними зв'язками. Експорт в інші країни в структурі займає 21% від загального (рис 23) [28].

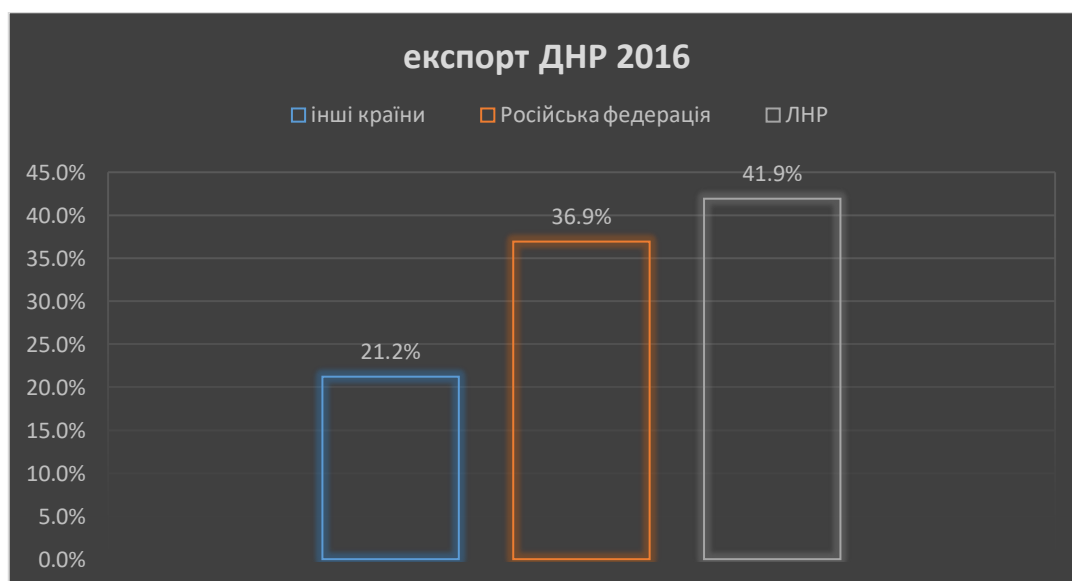


Рисунок 23. Експорт 2016 року ДНР за посланням [28]

Серед галузей щодо експорту в 2017 році, то тут найбільшу частку займає харчова промисловість та машинобудування: приблизно 30%, і 26% від загального об'єму експортних поставок (Додаток І) [29].

3.2 Соціальна сфера та міграції

В основу дослідження сприйняття та поведінкових патернів ми заклали результати соціального опитування мешканців непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей, здійсненого Українським Інститутом майбутнього та газетою «Дзеркало тижня» у жовтні 2019 р. [30]. У рамках зазначеного кількісного дослідження було опитано 1606 респондентів: 800 — у непідконтрольній частині Луганської і 806 — у непідконтрольній частині

Донецькій областях. Для розрахунків вибірки було використано офіційні статистичні дані 2014 р., скориговані з урахуванням наявних демографічних даних ВПО, які залишили непідконтрольні території. Було виявлено, що 57,8% жителів самопроголошених ДНР/ЛНР назвали себе громадянами України. 41,6% мешканців офіційно не ідентифікує себе з Україною, з них паспортами ДНР/ЛНР володіють 34,8%, а 6,8% є власниками паспортів Російської Федерації. За даними опитування, 80,8% жителів окупованих територій ніколи не думали про те, щоб виїхати з ДНР/ЛНР. Інші 19,2% мають інтенсивні міграційні наміри. 11,1% жителів віддають перевагу міграції до Росії, і лише 5,2% думають про виїзд до України (Рис 24). Щоб виїхати в Україну має бути забезпечений ряд умов, а саме наявність стабільної роботи та можливість орендувати чи придбати житло, можливість заробітку тощо.

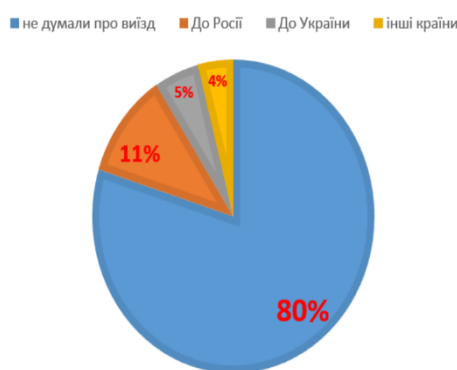


Рис. 24. Наміри жителів окупованого Донбасу (складено автором за [30])

За даними «Міністерства праці та соціальної політики ДНР», середня зарплата в самопроголошеній республіці у квітні 2017 року зросла порівняно з квітнем 2016 р. на 16,3% і становить 9592 російських рублі, що в перерахунку за відповідним курсом НБУ було еквівалентно 4566 грн. Власне в луганській області було розміщено в 2014 році 343 підприємства, які виробляли 9 млрд

грн товару. Фонд оплати праці складав 0,6 млрд грн. Чисельність штатного персоналу становила 16тисяч.

Простежується позитивна динаміка щодо росту середньої зарплати на неконтрольованій частині Донбасу протягом 2013-2017 років. Якщо в 2013 зарплата середня в Донецькій області складала лише 7770 рублів, то в 2017 році склала 10130 рублів (додаток I) [31]. В луганській області середня зарплата в 2013 році сягала 4 тисяч грн. Після військових дій вже 2-3 тисяч грн (в промисловості) [20].

Власне середня зарплата становила 10тисяч рублів (5 тисяч грн.). На контрольованих територіях України (КТУ) середня зарплата становила 7,1 тисяч грн. (рис 25). Мінімальна зарплата склала в 2017 році 2,5 тисяч рублів (1,5 тисяч грн.). Ця мінімальна оплата в тричі менше ніж в Україні (КТУ) [32].

На неокупованій частині Донеччини, за даними Держстату України, середня зарплата у квітні 2017 р. склала 7332 грн. Це в 1,61 рази більше, ніж в ДНР [20].



Рис. 25. Динаміка середньої зарплати в ДНР та КТУ (складено автором за [31], та [9])

Завдяки активації промислового потенціалу бачимо позитивну тенденцію середніх зарплат в ДНР. Якщо 2015р. середня зарплата становила 3,35 тисяч грн., то в 2017 вже 5,05 тисяч грн. Таким чином, загальний приріст доходів виріс за три роки в 1,5 рази. Однак, відношення параметрів зарплати ДНР до

КТУ помітно змінювалось протягом цих років. Якщо в 2015 році житель окупованої частини отримував приблизно 80% зарплати контрольованої частини, то в 2017 Житель ДНР вже мав 71% зарплати контрольованої території України (рис 26) .



Рис. 26. Відношення середньої зарплати у % ДНР до КТУ (складено автором за [9] та [31]).

Регіональні доходи в регіоні розподіляються майже порівну серед соціальних груп населення. За коефіцієнтом Джині, територія мала бути процвітаючою. Справа в тім, що сама медіана цього розподілу знаходиться на дуже низькому рівні. Тобто регіон знаходиться майже на межі бідності та виживання.

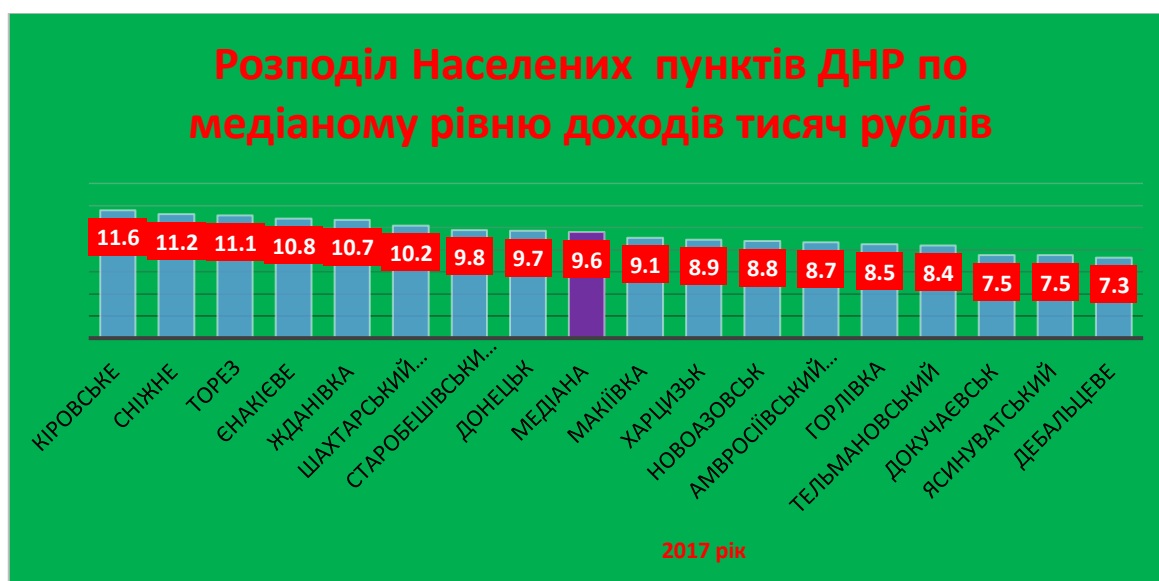


Рис. 27. Рівень доходів в населених пунктів ДНР (тис. грн.) [33]

Проаналізувавши рівень доходів в населених пунктах окупованої частини Донбасу ми дослідили, що медіанний рівень доходу становив 9,6 тис. рублів (4,8 тис. грн). Вище медіального рівня знаходяться такі населені пункти, як Донецьк, Старобешівський район, Шахтарський район, Єнакієве, Торез, Сніжне, Кіровське. Чинником, очевидно, є наявність потужних енергетичних об'єктів та вугільної бази. Нижче за медіану потрапили такі пункти як Макіївка Харцизьк, Новоазовськ, Амвросіївський район, Горлівка, Тельмановський район, Дебальцеве. Ці машинобудівні хімічні райони постраждали від економічної блокади та військових дій. Зарплата становить від 7,3 до 9,6 тис. рублів в цих районах. Найбільше платять в Кіровському районі (на 20% більше, ніж в цілому по регіоні в середньому) Це пояснюється розвитком вугільно-добувної галузі в районі. Приблизно на 20% відстають від медіани такі райони як Дебальцеве Ясинуватський район, Докучаєвськ (рис 27) [33].

Внаслідок побудови картосхеми (рис. 28) ми змогли проаналізувати рівні середньої заробітної плати в областях України за 2017 р. з врахуванням тимчасово окупованих територій Сходу України (Додаток І). За розробленою картосхемою бачимо значну різницю щодо середньої зарплати між окупованим Донбасом та контрольованими областями. Територія Донбасу яка є окупованою має найнижчий рівень заробітної плати (4-5 тис. грн).

Середня зарплата по регіонам 2017 рік з урахуванням неконтрольованих територій Сходу

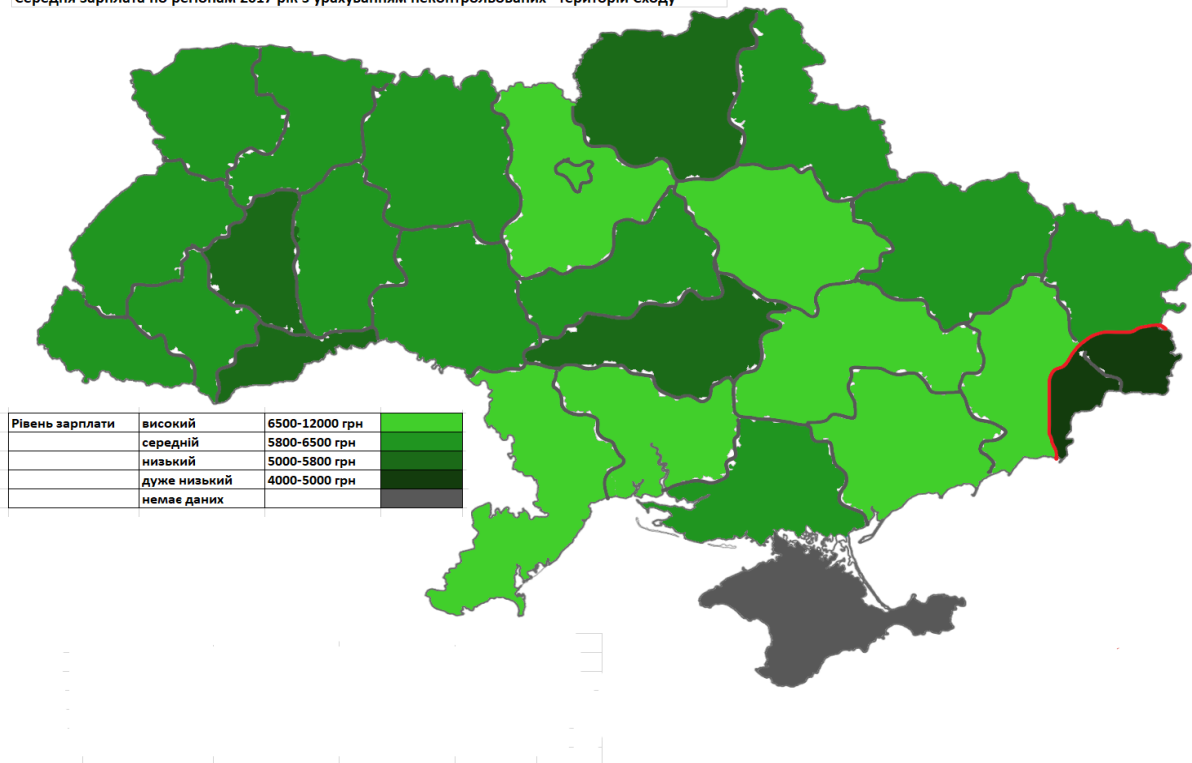


Рис.28. Середня заробітна плата за регіонами України, 2017 рік з урахуванням тимчасово окупованих територій Сходу України (складено автором за[9], та [31])

Бюджетна податкова політика ДНР. В 2015 році була сформована податкова модель ДНР [34]. Ця модель складається з двох блоків :

- місцеві податки.
- республіканські податки (загальні).

Таблиця 3

Податкова система ДНР [35].

Місцеві податки	Республіканські податки (загальні)
По дохідний податок 13%	Податок акцизний
С/ господарський податок 1-3%	Податок на прибуток 20%
Податок спрощений для бізнесу 2,5% перша група 3% третя група 6% друга група	Екологічний податок
Плата за землю	Збір за транзит
Податок на транспорт	Податок з обігу 1,5%

Головна особливість цієї податкової системи – відсутність ПДВ. Якщо в Україні основна стаття ПДВ – імпорتنі товари то в ДНР, внаслідок відсутності легалізації митниці ,використання цього податку є недоречним. Згідно податкових законів ПДВ це податок на кінцеве споживання. Низький торговельний обіг ,слабкі коопераційні внутрішні зв'язки між економічними агентами ,на території ДНР спричинили зародження податку з обігу.

В структурі податків ДНР щодо надходження найбільший внесок забезпечує соціальний єдиний внесок 37%. На другому місце – подохідний податок - 17%. Податок на прибуток забезпечує надходження у розмірі 10%,акцизний – 7,5%, податок з обігу – 6% ,спрощений – 4,6%. Можна зазначити, що в структурі надходжень найбільшу частку становлять податки такі, як подохідний податок та податок соціальний (єдиний внесок) (рис 28) [36].



Рис. 28. Структура надходження податків ДНР до бюджету ДНР, (складено автором за [36])

По багатьом галузям економічної діяльності щодо надходження податків до бюджету спостерігалась позитивна динаміка, якщо порівнювати 2016 та 2017 рр. Найбільший приріст показала добувна промисловість (від 4,7% до 7,3 %) та транспортна галузь (від 3,8%до 5,7%). Однак в оптовій та роздрібній

торгівлі відбулось значне пониження (від 40 %до 36%) але при цьому саме торгівля домінує в структурі надходження до бюджету (Додаток Й) [36] .

За даними української статистики, чисельність населення Донецької області станом на 1 грудня 2013 року становила 4,35 млн осіб (Держстат). Через п'ять років на 1 грудня 2018 р. чисельність населення зменшилось до 4,168 млн осіб. Однак, проблема полягає в тому, що українська статистика не виробляє облік населення в розрізі окупованих і контрольованих територій. Ці цифри є досить умовними.

На наш погляд важливим індикатором є те, що кількість економічно активного населення скоротилася з 2,133 млн осіб до 0,859 млн осіб за п'ять років. Тобто на 1,27 млн осіб. Це переважно люди які або мігрували з регіону або залишились. Але на жаль статистика окупованої території України не показує чисельність економічно активного населення в діапазоні 15-70 років, згідно міжнародній класифікації [37].

Власне у 2013 р в Донецькій області значилося 1,097 млн штатних працівників. В 2017-му штатних працівників на контрольованих територіях було 412 тис осіб. А в ДНР за статистикою кількість штатного персоналу склало 351 тис осіб. Разом в штаті підприємств працює приблизно 763 тис осіб. Це на 334 тис. осіб менше, ніж в 2013 році (рис 29).



Рис. 29. Штатні працівники та безробітні кількість, за [37]

Вірогідно, саме ця цифра є реальним показником відтоку трудових ресурсів.

Однак є і інші групи населення які проживають на окупованій території (безробітні, діти, пенсіонери, люди які працюють в тіньовому секторі) .

В 2013 році, активного на території області проживало економічно активного населення що не є штатним, приблизно 1,036 млн. Зараз на підконтрольних територіях - 447 тис.

Щоб знайти кількість не штатного персоналу застосовуємо математичні дії. А саме віднімаємо від чисельності ДНР штатних робочих (351 тис.), пенсіонерів (680 тис.) безробітних (51,7 тис.), дітей дошкільного віку (55 тис.) і школярів (148 тис). Отримуємо 1 , 04 млн осіб економічно активного населення поза штатом в 2017 році.

Разом з відтоком штатних працівників загальний показник міграційного потоку оцінюється в межах 700-800 тис. осіб. Кількість людей які мігрували на підконтрольну територію, не перевищує 200-300 тис. осіб.

По статистиці, самі не активні групи - це безробітні та пенсіонери. У 2013-му кількість безробітних осіб які зареєстровані в Донецькій області складало 165 тис. В 2017-м дзеркальні дані статистики надали такі цифри: Україна - 125,3 тис., ДНР - 51,7 тис. Загалом - 177 тис. осіб .

У 2013 р. в Донецькій області було приблизно 1,4 млн осіб пенсіонерів. На даний момент, за даними української статистики, пенсію отримують 885 тис осіб на контрольованій частині . По даним ДНР приблизно - 680 тис. пенсіонерів. В сумі це дає 1,565 млн осіб. Отже, на контрольованій частині пенсіонерів проживає 57% а на території ДНР 43% (рис 30) [37].



Рис. 30. Кількість пенсіонерів (розроблено автором за [37])

На основі аналізу даних щодо внутрішньо переміщених осіб, отриманих Міністерства соціальної політики України щодо кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в розрізі регіонів України за 2015-2018 рр, облікованих згідно «Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи», були дослідженні міграційні процеси внутрішньо переміщених осіб по регіонам України[38]. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишились на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист згідно з міжнародним законодавством з прав людини [39].

Загальна кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 2017 рік становила 1488051 осіб. Регіони були розділені на 4 групи. До першої групи увійшли Київ, Харківська область, контрольовані Україною частини Донецької та Луганської областей. Це території України, де виявлена найбільша кількість зареєстрованих ВПО станом на 2017 р. – понад 100 тис. осіб. Така кількість ВПО спричинена територіальною близькістю до регіону конфлікту (географічний фактор), та привабливістю соціально-економічних умов (соціально-економічний фактор). До другої групи належать такі області, як Полтавська, Київська, Черкаська, Вінницька, Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська , Сумська. Кількість ВПО у цій групі

складає від 10 тис. до 100 тис. осіб. До третьої групи, з ще меншою кількістю переселенців, належать Чернігівська, Миколаївська, Житомирська, Кіровоградська, та Хмельницька області, кількість внутрішньо переміщених зареєстрованих мігрантів тут складає від 5 тис. до 10 тис. осіб. До четвертої групи відносять переважно області Західної України, де кількість внутрішньо переміщених осіб є найменшою і складає від 1 тис до 5 тис осіб. Ми можемо пояснити таку невелику кількість ВПО на цій території меншою привабливістю щодо економічних умов Західної України (за винятком Львівської області), значними соціокультурними відмінностями мешканців та представників ВПО (рис. 31).

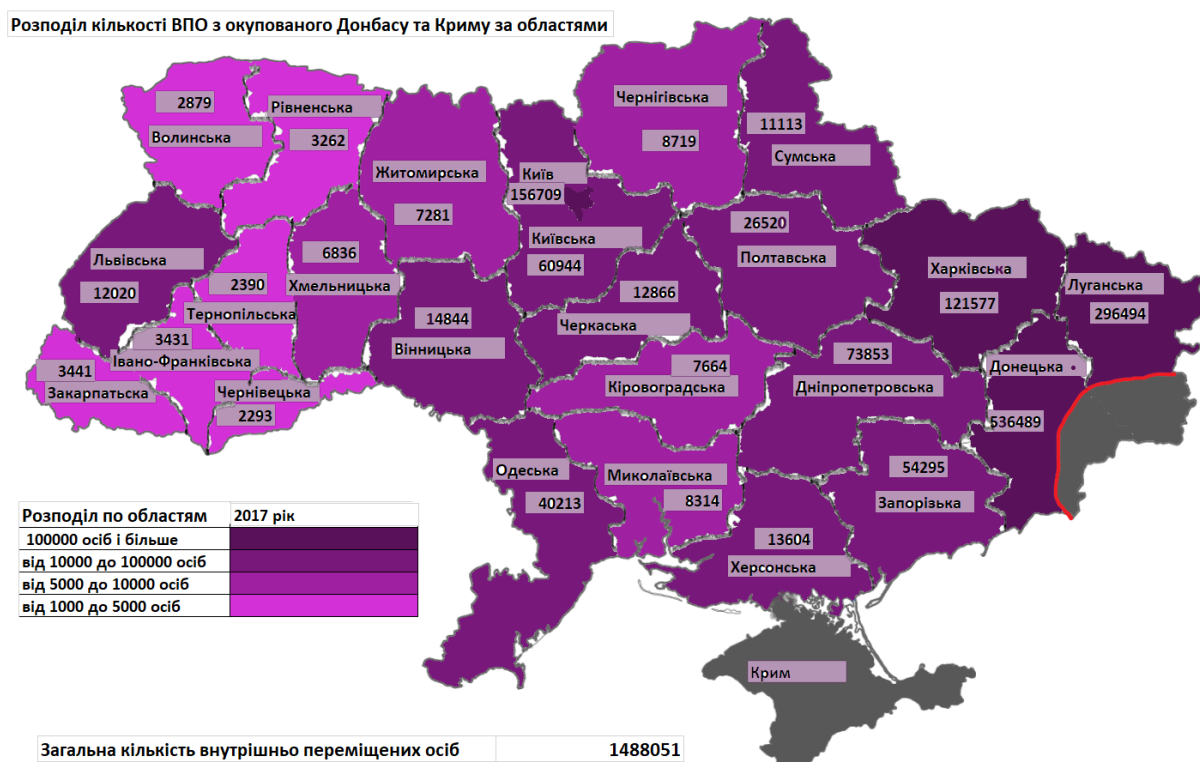


Рис. 31. Розподіл ВПО по регіонам (складено автором за [39])

3.3 Демографічні характеристики

Зокрема в 2015 році населення самопроголошеної ДНР становило 2,3 млн., в 2017 – 2,33 млн. Крім того, помітно збільшується частка пенсіонерів в

структурі населення. У 2015 році - 650 тисяч, а у 2017 – 680 тисяч осіб. Значна частка пенсіонерів, низька народжуваність призводить до зниження економічної активності в регіоні та зростання навантаження на бюджет (рис. 32) [37].

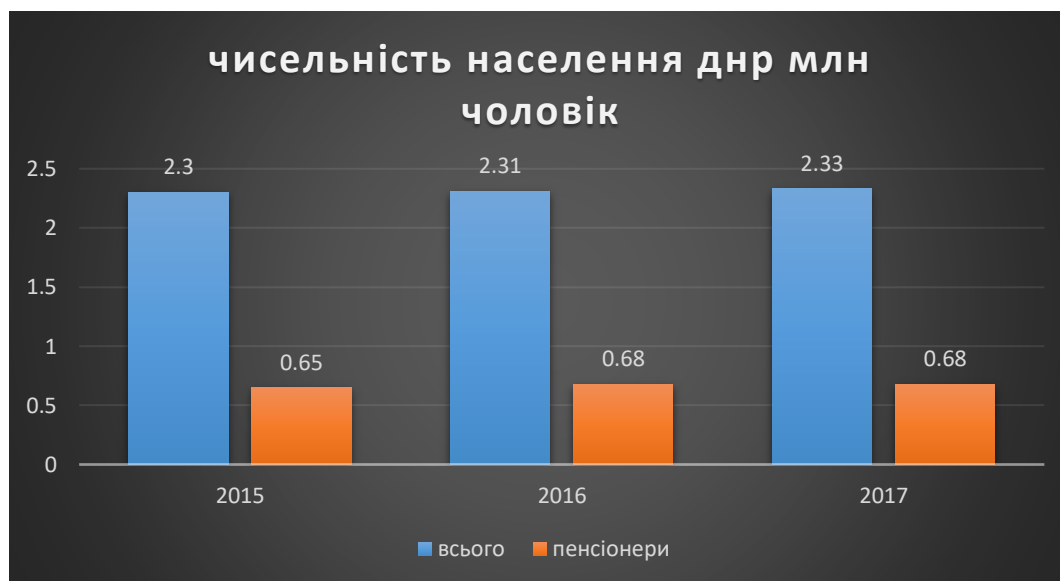


Рис 32. Чисельність населення ДНР [37]

Чисельність населення в ЛНР становила 14557886 осіб (наявне) і 1452923 осіб (постійне) на 2019 рік (рис. 33). Найбільше людей проживають в містах Луганськ (432756) та Альчевськ (105032). Найменш заселені райони Луганської області - Свердловський(11298 осіб), Попаснянський (5349 осіб), Станично-Луганський (2636 осіб) [40] .



Рис. 33. Чисельність ЛНР станом на 2019 рік [40]

У 2017 році народилось 11,8 тисяч осіб, а померло 33,6 тисяч осіб (рис 33). Природний приріст - від'ємний (-12,8 тисяч осіб) [41]. Внаслідок міграційного руху, і від'ємного приросту, протягом 2015-2017 років, регіон відчував дефіцит кваліфікованих кадрів, і потребував соціальної допомоги.



Рисунок .34. Головні демографічні показники ДНР [41]

За даними окупаційної влади та української офіційної статистики був розрахований коефіцієнт народжуваності у самопроголошеній ДНР за період з 2011 до 2017 рр. За графіком спостерігається негативна динаміка (рис 35). В 2011 році коефіцієнт сягав 9,5, а у стані військового конфлікту - 5,1 (2017 рік) [20]. Внаслідок цих негативних демографічних змін в структурі населення регіону також починає збільшуватись частка пенсіонерів а активне населення зменшуватись.



Рис. 35. Загальний коефіцієнт народжуваності, за посиланням [20]

РОЗДІЛ 4. МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДІЙ

4.1 Кіпрська модель

Для України досвід Кіпру є досить показовим. Дослідження Кіпрського конфлікту є важливим кроком для реалізації власної державної стратегії стосовно Донбасу. Під час війни Турецько – Кіпрського конфлікту Кіпр зазнав великих втрат.

Чим схожий цей конфлікт на українсько-російський? І на Кіпрі гарантом безпеки були Європейські країни (Греція, Великобританія). Крім того, спочатку міжнародне товариство також не помічала агресії з боку турків.

Варто зазначити, що в період з 1974 по 1975 роки, Кіпр знаходився в руйнації внаслідок військового конфлікту з Туреччиною. Економіка Кіпру перебувала в стагфляції (високе безробіття, високі ціни, падіння виробництва (рис36) (додаток К) [42].

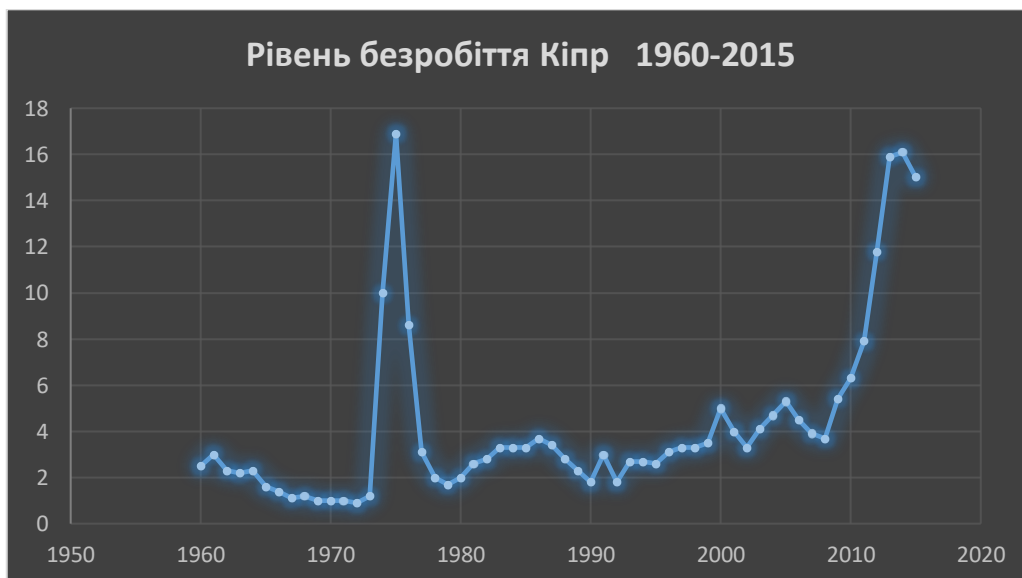


Рис. 36 .Рівень безробіття Кіпр 1960-2015 рр. [42]

Однак Кіпр зміг відновити свій економічний потенціал, залучившись підтримкою Великобританії. Головним досягненням Кіпру за ці роки є

економічний і геополітичний успіх, при цьому не тільки стосовно північної частини, яка прогнозовано залишилась в стагнації, а й стосовно агресора (ВВП на душу населення в Кіпрі в два рази більше, ніж аналогічний показник Туреччині) (рис 37) [43].

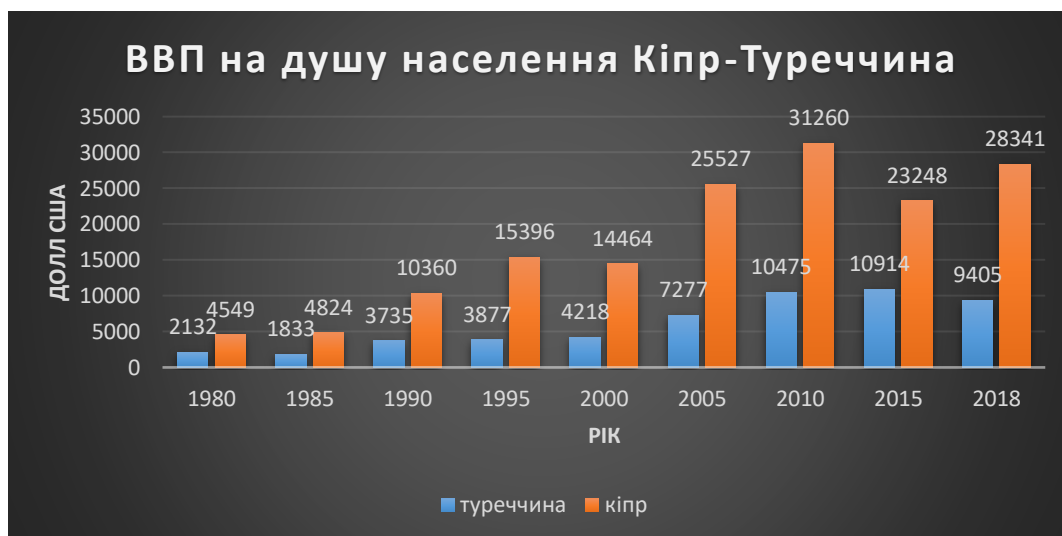


Рис. 37. Порівняльний аналіз ВВП на душу населення у Кіпрі та Туреччині. (складено автором за [43])

Внаслідок залучення інвестицій, розвитку третинного сектору, запровадження англійського права, захисту титулів власності. Кіпр є процвітаючою країною та продовжує політику повної блокади окупованих територій і заморожування будь-яких контактів з країною агресором – Туреччиною. Кіпр зміг реформувати свою економіку і змінити свій економічний профіль. З експортера аграрної та мінеральної продукції, Кіпр перетворився на країну де в структурі економіки домінують високо розвинуті галузі [44].

Формула успіху Кіпру. Відновлення Кіпру відбулось внаслідок ефективної економічної політики країни та інвестування з боку країн ЄС .

Успіх Кіпру базується на таких досягненнях :

- Створена потужна нормативно-правова база. Діють англійські закони та правила стосовно ведення корпоративної діяльності в країні та захисту титулів власності.

- Розвинута соціальна транспортна та комерційна інфраструктура (два порти, два аеропорти).
- Забезпечено високий рівень професійних послуг (менеджмент, аудит, юридичні та маркетингові послуги).
- Надано інвестиційні пільги в потенційно рентабельні галузі економіки (нерухомість, туризм), з метою збільшення темпів економічного зростання та залучення прямих іноземних інвестицій.
- Створена якісна система освіти. Забезпечено високий рівень надання знань.
- Створена сприятлива податкова система (ставка податку на прибуток 12%, дохід від дивідендів, прибуток постійного іноземного представника, прибуток в реалізації цінних паперів не оподатковується).

В результаті впровадження зазначених заходів:

- ВВП на душу населення Кіпру вищий ніж у Туреччини та Північного Кіпру.
- За рівнем освіти Кіпр займає лідерські позиції в ЄС . За даними ЄС займає друге місце за часткою населення(після Фінляндії) з вищою освітою у віці 25 - 65 років .
- Рівень письменності дорослого населення складає 98,7% .
- За індексом сприйняття корупції Кіпр посідає 41 місце з 180 країн і має 58 балів [45].
- 54 місце Кіпр займає по легкості ведення бізнесу (Doing Business) [46].
- За індексом розвитку людського потенціалу(ІРЛП) посідає дуже високе місце - 33 (2016рік) .

4.2 Фінська модель

Формула успіху Фінляндії. Економічне зростання Фінляндії в 20 столітті спричинено нормалізацією відносин з Росією та дотриманням військового нейтралітету. Країна має особливі економічні відносини з Російською Федерацією. Діє так звана модель Клірінга (експорт і імпорт співпадають між

собою в торгових розрахунках) (рис 38) [43]. Крім того країна входить до Європейського Союзу.

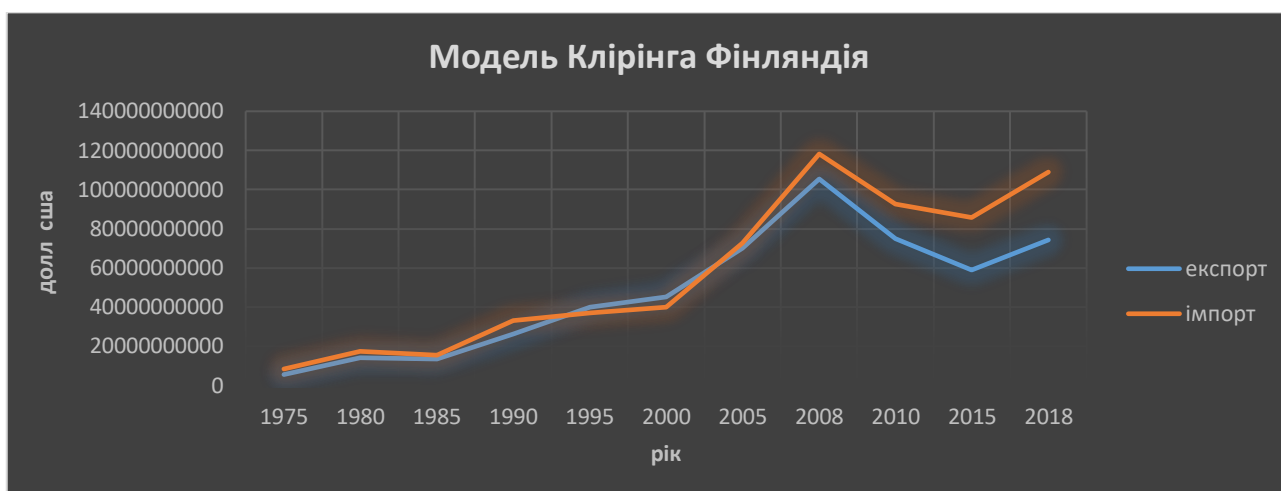


Рис. 38. Модель Клірінга Фінляндія (складено автором за [43])

Наприклад Фінляндія випускає товари з доданою вартістю (деревина-папір). В той же час Росія є стабільним споживачем фінського ринку. Зараз Фінляндія співпрацює з Росією і отримує економічні дивіденди. Фінляндія є членом Євросоюзу, але не входить до складу НАТО (дотримується військового нейтралітету).

У результаті своїх дій, Фінляндія:

- За індексом Людського розвитку входить до групи країн з дуже високим розвитком ІЛР (0.895) та посідає 23 місце .
- За індексом якості життя (очікувана тривалість життя ,сімейне життя, матеріальне благополуччя, клімат, політична стабільність, безпека, гарантія роботи, статева рівність, свобода політична) належить до групи країн - лідерів. Країна посідає 11місце (бал 7,76 з 10) [48].
- Рівень писемності складає 100% .
- За індексом сприйняття корупції країна займає найкращі позиції. Фінляндія посідає 3 місце (86) [45] . Саме в цьому рейтингу яскраво показано сприйняття корупції у країнах за шкалою від 100 (немає корупції) до 0 (тотальна корупції).
- За індексом економічної свободи в 2020 році Фінляндія займає 20 місце і має 75 балів [47].

- За Індексом Щастя Фінляндія займає 1 місце. Враховуються такі показники як соціальна допомога, ВВП на душу населення, середня тривалість життя, та сприйняття корупції [49].
- По веденню бізнесу Фінляндія займає 20 місце за показником Doing business [46].

4.3. Порівняльний аналіз Кіпрської та Фінської моделей.

Кіпрський досвід показує що залучення до регулювання конфлікту потужних геополітичних гравців не вирішує повністю конфлікт, а тільки може призвести до замороження відносин на тривалий період. На жаль, вирішення територіального питання з часом втрачає актуальність і стає неможливим. Яскравим прикладом є План Аннана, розроблений ООН, який провалився і не був реалізований [50]. Більшість турків-кіпріотів окупованої частини Кіпру голосували за інтеграцію (60%) але самі кіпріоти не погодились (75% приблизно). Внаслідок зростання поколінь, розвитку економіки однієї сторони, відновлення територіальної цілісності стає дуже важким завданням для Кіпру.

Фінський досвід навпаки показує як можна швидко вирішити конфлікт, вивести економіку з стагнації підписавши мирний договір. Крім того, внаслідок забезпечення нейтрального статусу країна отримує певні економічні преференції, завдяки яким відновлюється регіон. Однак, при такому сценарії, країна поступається своїми військовими стратегічними інтересами на геополітичній карті (рис 39).

Як було виявлено, Кіпрська модель ґрунтується на глибокому заморожуванні конфлікту. Тобто повністю руйнуються торгівельні-культурні відносини з агресором. Фінська модель це обмін тактики на стратегію. Агресор захищає свої стратегічні інтереси, а жертва отримує завдяки цьому великий набір економічних преференцій та бонусів для розвитку національної економіки. В підписаному договорі країна - жертва дотримується військового нейтралітету, а взаємодія з агресором переходить в «особливий» формат (рис. 39).



Рис. 39. SWOT–Аналіз Фінського та Кіпрського сценаріїв (розроблено автором)

Прогнозування динаміки ВВП України, при застосування Кіпрського та Фінського сценаріїв. Щоб оцінити вірогідності впливу цих сценаріїв на економічну ситуацію в Україні ми розробили прогноз. Варто зазначити, що реалізація цих сценаріїв може надавати зовсім різний економічний ефект Україні та Донбасу зокрема.

Протягом 2004-2013 рр. в середньому питома економічна вага Донецької області складала 12-13% до ВВП України. Луганська область - приблизно 4-5%. Зокрема, валовий регіональний продукт у Донецькій області становив 20 млрд доларів, а в Луганській – 6 млрд доларів в 2013 році. Кумулятивний показник питомої ваги Донбасу сягав 16-18% до ВВП України.

Однак, після зародження військового конфлікту, ВРП Донецької області помітно скоротився. Після 2014 року на підконтрольній території частка ВРП складала 37%. На окупованій території Донецької області - 63%. З 2014 по 2018 рік економічна питома вага регіонального продукту підконтрольних

територій Донецької області складала 6%, а Луганської області 1% до ВВП України. Загальний економічний ефект після виникнення військових дій сягав 7%. При реінтеграції і правильній економічній політиці, економіка України могла б отримати 7-9% до ВВП, так як 63% економічного потенціалу Донецької області зосереджено на окупованій території (рис 40).

Згідно прогнозу, внаслідок стимулюючої, промислової відновлювальної політики, запровадження податкових пільг, створенню вільних економічних зон, реінтегрований Донбас зміг би генерувати 14-16% питомої економічної ваги до ВВП в 2019 році [51].

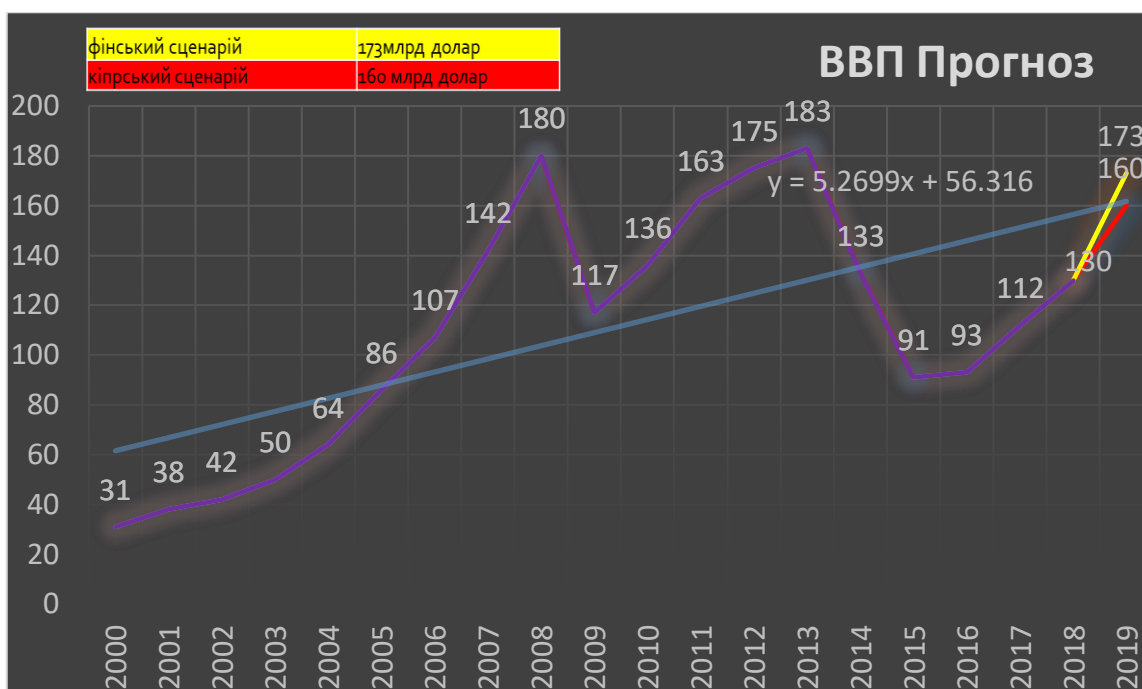


Рис. 40. Модель прогнозування ВВП України при застосуванні двох сценаріїв розвитку (розроблено автором за [9]).

Отже, на основі аналізу, можна зробити такі висновки.

При застосуванні Фінського сценарію, валовий національний продукт України складав би 173 млрд дол. станом на 2019 р.

У разі повної відмови від окупованих територій, заморожуванні конфлікту на довгі роки (Кіпрський сценарій), питома вага регіонального продукту регіону буде скорочуватись в довгостроковій перспективі. В 2019 ВВП України становив 160 млрд доларів (Кіпрський сценарій діє).

4.4 Застосування ДЕВЕТ

Як новий інструмент реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей можна використати такий механізм, як демілітаризовані вільні економічні території (ДЕВЕТ). ДЕВЕТ це певний «шестикутник деокупації», де кожна сторона це важлива економічна дія щодо повернення території (рис 41) (додаток Л).

«Шестикутник деокупації» (ДЕВЕТ) має такі підходи:

- На території ДЕВЕТ проводиться повна демілітаризація: виведення незаконних збройних формувань, важкої військової техніки;
- На території ДЕВЕТ відновлюється діяльність місцевих органів влади, легітимних станом на грудень 2013 р. Але під керівництвом ОБСЄ формується наглядова рада інвесторів.
- Для підтримання правопорядку на території ДЕВЕТ вводяться посилені моніторингові місії ОБСЄ, і формуються підрозділи місцевої міліції під керівництвом представників ОБСЄ.
- На території ДЕВЕТ відновлюється діяльність підприємств, зареєстрованих у відповідності з українським законодавством, а також діяльність української банківської системи.
- З територіями ДЕВЕТ відновлюється вантажне транспортне сполучення .А саме відроджуються торгівельні та транспортні зв'язки.

На території ДЕВЕТ починають роботу пости державної фіскальної служби, які видають українські сертифікати походження для виготовлених товарів. Тобто утворюється фіскальний український каркас. Застосовується пільговий податковий режим (5% податок на прибуток і 0% ставка податку на додану вартість).

Вірогідно, найбільш сприятливі умови для введення ДЕВЕТ має така територія:

- Алчевський промисловий район
- Єнакієвсько–Макіївська агломерація, Харцизьк
- Місця видобування вугілля (Антрацит, Ровеньки Свердловськ).

Отже, ДЕВЕТ може стати новою гібридною формою реінтеграції частин Донбасу. Тобто ДЕВЕТ це певний перехідний етап до реальної повної інтеграції непідконтрольних територій в соціально – економічний простір України.

Аналогом слугує Індустріальний парк створений КНДР та Південною Кореєю. Концепція демілітаризованих вільних економічних територій (ДеВЕТ) дозволяє створити унікальний синтез найбільш сильних сторін Фінської та Кіпрської моделей, коли на макрорівні запускаються постійно діючі інклюзивні процеси, базовані на створенні мережі спільних економічних та соціокультурних інтересів населення та бізнесу по обидва боки лінії розмежування. Це фактично модель, коли передумови деокупації спершу визрівають на мікрорівні, а потім стають фактом реальності, з яким неможливо не рахуватись на макрорівні. Інкorporація місцевих регіональних еліт у спільний економічний проект створює умови для їх умовного «розсепарачування», коли вони залучаються у інтеграційні процеси та поступово втрачають залежність від окупаційних систем контролю. Саме завдяки застосування прототипу ДеВЕТ між Південною та Північною Кореями, склались унікальні передумови для денуклеаризації півострова, коли мікроекономічні видозміни у системі функціонування інноваційного за організаційною суттю економічного проекту створили до певного часу скриті передумови для відновлення інтеграційних державних проектів.

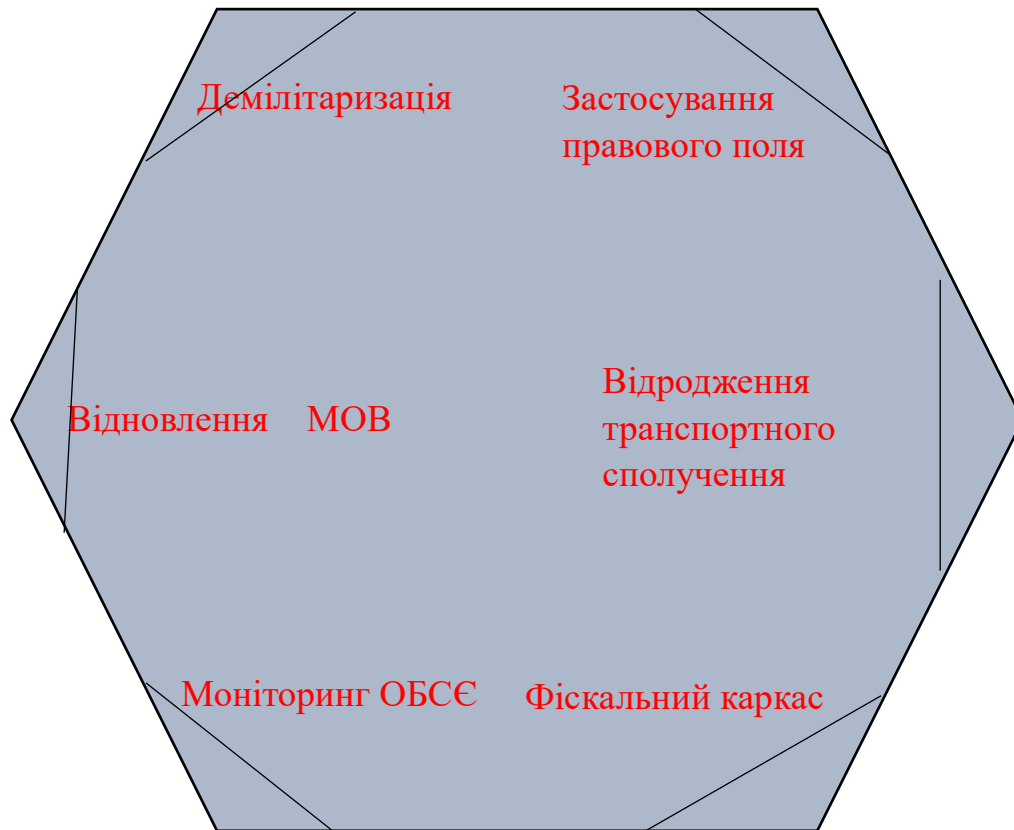


Рис. 41. Шестикутник реінтеграції Донбасу (створено автором)

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз соціально- економічного стану тимчасово окупованих Російською Федерацією територій Сходу України, зокрема Донецької області, свідчить про виникнення демографічної, та економічної кризи, а також порушення показників стану якості довкілля у зоні конфлікту. Спостерігається технологічна відсталість та зменшення виробничої потужності у зв'язку з виникненням економічної ізоляції Донбасу. Низький попит, руйнування інфраструктури, прискорена міграція в 2014 -2015 роках внаслідок військового конфлікту спричинили руйнування економіки Донбасу.

До військових дій Донбас займав високі позиції за економічними показниками, мав сприятливий інвестиційний клімат, розвинуту соціальну, та транспортну інфраструктуру. Однак, в довгостроковій перспективі в регіоні прогнозувалася деіндустріалізація у супроводі екологічної катастрофи, та демографічної кризи. Регіон мав негативну тенденцію за демографічними показниками. Коефіцієнт природнього приросту був один з найгірших серед регіонів України. Також регіон відрізнявся соціокультурними та історичними особливостями розвитку, порівняно з іншою територією України. Масова міграція, прискорена індустріалізація, та урбанізація в містах в часи Радянського Союзу сформували соціальний профіль мешканців Донбасу. Жителям Донбасу характерні такі поведінкові особливості як трудовий колективізм, дисципліна, підпорядкованість. Любов до російської мови, ностальгія за Радянським Союзом, своє бачення розвитку економічного курсу країни (економічний союз з Російською Федерацією), - ці та інші особливості спричинили психологічний конфлікт з суспільством України в інших регіонах, що в кінці зародило військовий конфлікт. Змінилася піраміда асоціацій українського жителя по відношенню до мешканців Донбасу.

Після початку військового конфлікту у 2014 р. економіка Донбасу втратила значний індустриальний потенціал. Донецько-Макіївська промислова агломерація нині формує 95% промислового потенціалу неконтрольованої території, а загальний потенціал всіх міст які знаходяться на окупованій частині

значно знизився. Також знизилася потреба в вугіллі (на 60%) що призвело до зменшення потужностей у енергетичному секторі. Окрім того, в регіоні окупованого Російською Федерацією Донбасу виникла продовольча проблема та погіршилися соціальні умови життя населення. Аналіз свідчить про наявність демографічної кризи та активні міграційні процеси внаслідок яких в довгостроковому періоді знизиться економічна активність регіону. Найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб мігрувала до Києва, Харкова, контрольованих територій Донецької та Луганської областей.

В умовах військового конфлікту та деіндустріалізації, залучення суспільства, виконавчої влади та бізнесу до питання розвитку та реінтеграції Донбасу є одним з найважливіших кроків для відновлення території. Україна має обрати сценарій за яким відповідно можливо розробляти комплекс дій для вирішення питання реінтеграції регіону. У роботі було досліджено досвід Кіпру та Фінляндії і, відповідно, проаналізовано два сценарії згідно Кіпрської та Фінської моделі вирішення конфліктів. Застосовуючи досвід цих країн, на нашу думку, можливо знайти стратегічні рішення завдань національного розвитку, на відміну від альтернативного придністровського, чи карабаського шляхів затяжних токсичних регіональних конфліктів.

Було виявлено, що при застосуванні Кіпрського сценарію, Україна фактично припиняє конфлікт, але не вирішує проблему реінтеграції окупованих територій. В той же час, країна отримує можливості для проведення швидких економічних реформ та розбудови стійкої, резистентної економіки з урахуванням нової реальності. Серед мінусів цього сценарію є неможливість де-факто повернути території та приреченість суспільства яке проживає на окупованій частині на бідність. Як показує Кіпрський досвід повне об'єднання територій навіть в довгостроковій перспективі вважається проблематичним.

При використанні Фінського сценарію країна проводить конвертацію геополітичних поступок на відновлення територіальної цілісності території держави та закінчення війни із отриманням чітких гарантій безпеки. Це відкриває певні економічні, торговельні та інвестиційні можливості, але

частково загальмовує геостратегічний рух країни, хоча як показує досвід вступу Фінляндії у склад Євросоюзу, будь-яке ослаблення агресора може тимчасово розблокувати історичне вікно можливостей та відновлювати геополітичну мобільність.

І за Фінським, і за Кіпрським сценаріями, країна стає привабливою економічно для іноземних інвестицій та структурних видозмін. Акцент Кіпрського сценарію – геополітична мобільність руху країни на тлі втрачання шансів на відновлення територіальної цілісності, за Фінським сценарієм – навпаки – послаблення геополітичної мобільності на тлі збереження у загальних рисах територіальної цілісності (правда з певними частковими втратами територій, які агресор вважає стратегічними для себе). У будь-якому випадку, ці моделі зберігають певну пластичність. Кіпрська модель зберігає потенційні можливості до інклюзії окупованих територій, а Фінська – не втрачає потенційні можливості щодо відновлення геостратегічної інтеграції із ЄС у часовому вікні послаблення агресора.

На думку автора, першочергово необхідним механізмом реінтеграції тимчасово окупованих територій Сходу України має бути створення демілітаризованих вільних економічних територій (ДЕВЕТ). Інструменти ДЕВЕТ включають кілька структурних етапів. Спочатку відбувається демілітаризація території. Відновлюється діяльність місцевих органів влади, які були легітимними станом на 2013 рік. Під керівництвом ОБСЄ формується наглядова рада інвесторів. Для підтримання правопорядку водиться місцева поліція під керівництвом ОБСЄ. Потім відновлюється діяльність підприємств у відповідності з українським законодавством, та транспортне вантажне сполучення. На території ДЕВЕТ починають функціонувати фіскальні служби які видають українські сертифікати походження товарів та застосовується пільговий податковий режим.

У роботі автором сформована позиція, що ДЕВЕТ може стати новою гібридною формою реінтеграції частин Донбасу.

Таким чином, у роботі доведено, що окупована територія потребує розробки чіткої стратегії, та подальшого плану дій. Україна має визначитись який сценарій потрібно застосувати. Саме від обраного сценарію буде залежати подальша доля мешканців тимчасово окупованих територій Сходу України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джаман М .О . Теорія економіки регіонів /Джаман М О :Навчальний посібник ,2014.-384 с.
2. Воронкова В. Г. Співвідношення людини і соціуму як своєрідна іманентна суперечливість самої людини //Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2010. – №. 42. – С. 14-24.
3. Parsons T., Shils E. A., Smelser N. J. The social system //Toward a general theory of action. – Routledge, 2017. – С. 190-233.
4. Прибутько П . Махайленко Р. Дубчак Л . Роговенко М. Конфліктологія /Прибутько П .Михайленко Р. Дубчак Л. Роговенко М:Навчальний посібник,2010.-136 с.
5. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English / Sixth Edition ; ed. by Sally Wehmeier. – Oxford : University Press, 2000. – 1540 p.
6. Etzioni A. Political unification: a comparative study of leaders and forces / A. Etzioni. – New York : Rinehart, 1965. – 346 p.
7. Таращевська В .О Розміщення продуктивних сил України. Розділ 3. Територіальна організація господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://bookss.in.ua/ book_rozmishhennya-produktivnih-sil-ukrani_778](http://bookss.in.ua/book_rozmishhennya-produktivnih-sil-ukrani_778)
8. Чмирьова Л Ю. Федяй Н О. Електронний журнал „ Ефективна Економіка ” . № 3, 2013.
9. Багатогалузева статистична інформація /Держ. служба статистики України.URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 20.12.2019 р).
10. Урбанізаційні процеси в Україні 1989-2013. Звіт Світового банку.URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/urbanizatsiini-protsezy-v-ukraini-1989-2013-zvit-svitovoho-banku> (дата звернення 12 .12 .2019 р).
11. Руденко Л. Г .Функції міст та їх вплив на простір / Руденко Л Г.- К.:Фенікс,2015.-292 с .

12. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / [Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін.]; за ред. Е.М.Лібанової. – К.: НАН України, 2015. – 363 с.

13. Конквест р. Жнива скорботи. – К., 1993. – С. 281.

14. Куромія Хіроакі. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870– 1990-і роки. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 284.

15. Гогохія Н.Т. Урбанізаційні процеси в Донбасі в 30-х рр.. ХХ ст. // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє : Матеріали Всеукраїнської конференції (Луганськ, 25–26 травня 2006 р.) / Наук. ред. І.Д. Кононов. – Луганськ : Знання, 2006. – 368 с.

16. Зігмунд Фрейд . Психіка. Структура , і функціонування . 2007. – с .240.

17. Розраховано за даними: Відомості про результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Sections/15rV_Ref

18. Олексієнко О. З плавильного казана імперії // Тиждень. – 28 листопада, 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/35590>

19. Джерело: Українське суспільство 1992–2015. Моніторинг соціальних змін. – Таблиці. Рукопис / Ін-т соціології НАН України

20 . Доповідь Окупований Донбас : Економіка, Демографія, групи впливу. Стратегія для України /авторський колектив: Куш О .В, Заїка А, Білян П ,Вишневецький Ю.Центр вивчення Росії ,та окупованих територій . Київ .2017 р.URL: <https://www.dsnews.ua/static/longread/donbas/page1808339.html>

21. Мінекономрозвитку ДНР опублікувало дані по промисловому виробництву. Posted on 06.02.2018 by dnr-news in Економіка URL: <http://dnr-live.ru/category/novosti-dnr/> (Дата звернення 08 .04 . 2019).

22. Структура реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності. Мінекономрозвитку ДНР. Posted on 06.02.2018 by dnrnews in

Економіка. URL: <http://dnr-live.ru/category/novosti-dnr/> (Дата звернення 07 .02 .2019)

23. Діяльність Мінпромторгу спрямована на відновлення роботи підприємств. URL: <http://mptdnr.ru/news/710-alekseigranovskii-dejatelnost-minpromtorga-napravlena-na-vozobnovlenie-raboty-predpriia tii.html> (Дата звернення 13.10.19)

24. Економіка ДНР демонструє зростання. URL: <https://dnr-online.ru/ekonomika-dnr-demonstriruet-rost-pokazatelej-promyshlennyxpredpriyatij-minekonomrazvitiya> (Дата звернення 05.12.2019)

25. Міністерство економічного розвитку ДНР. 30.01.2018. URL: http://mer.govdnr.ru/index.php?Option=com_content&view=article&id=4415:obemu-realizatsii-itogi-2017_goda&catid=8&Itemid=141 (Дата звернення 16.12.2019)

26 ДНР . URL :<http://mcxdnr.ru/news/sootnoshenieobemov-sobstvennogo-proizvodstva-i-importa>. (Дата звернення 14.11.2019).

27. Данні виробництва електроенергії ДНР. URL: <https://dnr-online.ru/eduard-golenkovystupil-s-ezhegodnym-otchetom-v-narodnom-sovete/> (Дата звернення 22.11.2019).

28. Експорт ДНР . URL: [<http://mptdnr.ru/news/723-podvedenyipervye-itogi-raboty-internet-proekta-dnrexport.html>] (Дата звернення 13.12.2019).

29. Галузева структура експорту ДНР. URL: <http://mptdnr.ru/news/723-podvedenyipervye-itogi-raboty-internet-proekta-dnrexport.html> (Дата звернення 13.12.2019).

30. Тест на сумісність. Вирішення питання Донбасу має будуватися на фактах і відповідальних розрахунках. Дзеркало тижня Вип. № 42, 9 листопада 2019 р. [Електронний ресурс]/Режим доступу до сайту : https://dt.ua/internal/test-na-sumisnist-329032_.html.

31. Рівень середньої зарплати в ДНР. URL : <http://dnr-live.ru/srednyayazarplata-2017> (Дата звернення 06.11.2019)

32. Розрахунок мінімальної зарплати в ДНР. URL: <http://rcz-dnr.ru/index.php?id=4968> (Дата звернення 07.11.2019)
33. Рейтинг міст в ДНР. URL: <http://dnr-live.ru/rejting-gorodov-irayonov-dnr-po-zarabotnoy-plate-mer/> (Дата звернення 09.11.2019)
34. Закон «Про податкову систему» від 25.12.2015 р № 99-ІНС
35. Складено відповідно до Закону «Про податкову систему» ДНР від 25.12.2015 р № 99-ІНС
36. Забезпечено приріст податкових, неподаткових надходжень і єдиного внеску за сферою бізнесу / Джерело: <https://dnr-pravda.ru/> 2017/12/15 / ministerstvom-dohodov-i-sborov-obespechen-prirost-nalogovyh-nenalo govuh-postuplenij- i-edinogo-vznosa-po-sfere-biznesa /
37. Економіка Донецької Народної Республіки: стан, проблеми, шляхи вирішення: наукова доповідь / колектив авторів ДУ «Інститут економічних досліджень»; під наук. ред. А.В. Половян, Р.Н. Льопи; ДУ «Інститут економічних досліджень». – Донецьк, 2018. – ч.І. - 124 с
38. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс] / Режим доступу до сайту: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>.
39. Постанова КМУ «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 1 жовтня 2014 р. № 509 Київ. [Електронний ресурс] / Режим доступу до сайту: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>.
40. Розрахунки чисельності населення базуються на даних Всеукраїнського перепису населення 2001 р. з урахуванням природного і міграційного руху населення (за даними Мін'юсту ЛНР і МВС ЛНР). Репрезентативні дані про чисельність населення може забезпечити тільки проведення Республіканської перепису населення. [Електронний ресурс]. Режим доступу : [file:///C:/Users/Алексей/Downloads/chisl_250119\(2\).pdf](file:///C:/Users/Алексей/Downloads/chisl_250119(2).pdf)
41. Розрахунок чисельності наявного населення проведений на підставі отриманих адміністративних даних від Міграційної служби МВС ДНР і

Міністерства юстиції ДНР / Главстат ДНР [Електронний ресурс]. - URL: <http://glavstat.govdnr.ru/news/index.php>

42. Головні макроекономічні індикатори Кіпру (1960-2015) . 2016рік. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mof.gov.cy/en/economic-indicators/macroeconomics/main-economic-indicators/main-economic-indicators-for-cyprus-1960-2019-may-2016>

43. Світовий Атлас даних (Кноема). [Електронний ресурс].Режим доступу:

<https://knoema.ru/atlas/%D0%9A%D0%B8%D0%BF%D1%80/%D0%92%D0%92%D0%9F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F>

44. Cyprus profile . Economic overview. [Електронний ресурс]Режим доступу: <https://www.cyprusprofile.com/en/economy/>

45. Transparency International Ukraine .Індекс сприйняття корупції .2019 рік . [Електронний ресурс] Режим доступу : cpi.ti-ukraine.org/#/

46. Doing Business. Данні Міжнародного банку розвитку та реконструкції .Індекс ведення бізнесу . [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings>

47. Індекс економічної свободи. Країна Фінляндія . [Електронний ресурс] Режим доступу :<https://www.heritage.org/index/country/finland#government-size>

48. Economist Intelligence Unit 2013. Індекс Якості Життя . [Електронний ресурс]Режим доступу: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F

49. World Happiness Report 2020 .Всесвітній Індекс Щастя . [Електронний ресурс]Режим доступу: <https://worldhappiness.report/>

50. Шахін Єбубекір . Кіпрський конфлікт і план Аннана. 2015р
.[Електронний ресурс] Режим доступу: <http://naukarus.com/kiprskiy-konflikt-i-plan-annana>

51 Куш О .В. В скільки обійдеться реінтеграція Донбасу? Діловий тижневик „Ділова столиця.” [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.dsnews.ua/economics/kormit-nelzya-ostavit-vo-skolko-oboydetsya-reintergratsiya-21022020220000>

ДОДАТКИ

Додаток А



Рис. Території Фінсько-Російського конфлікту [50]

Додаток Б

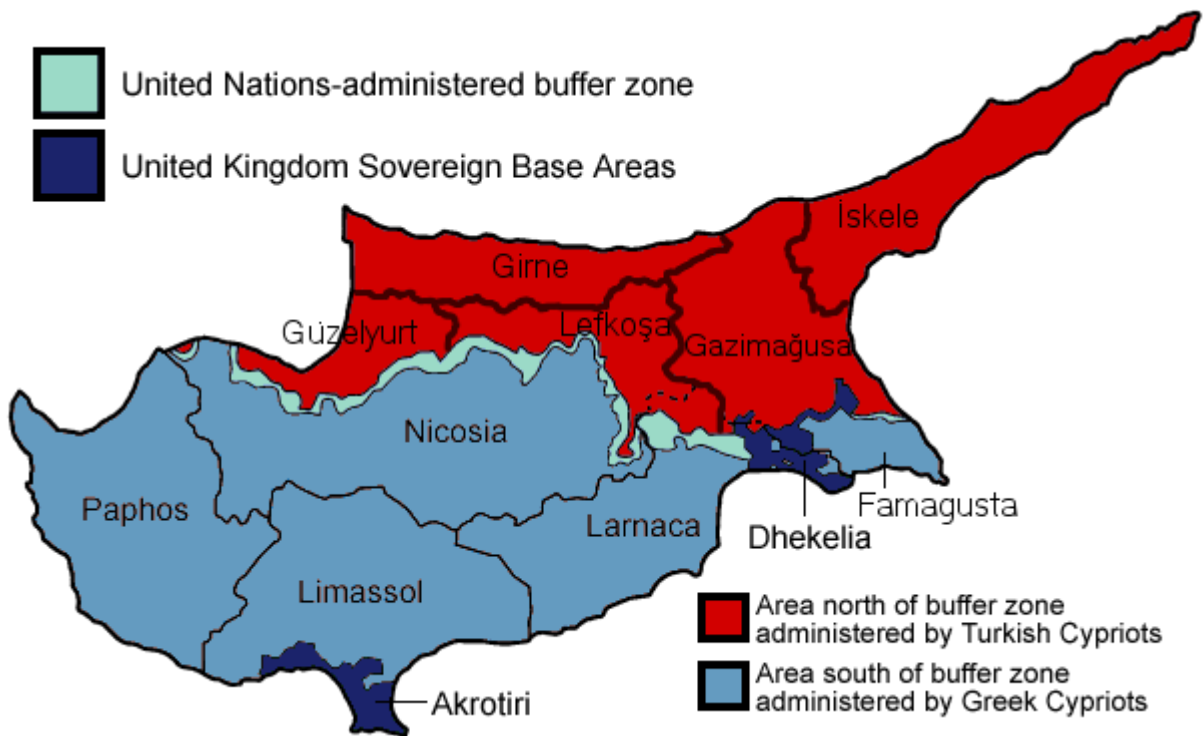


Рис. Картохема територій, залучених до Кіпрсько-Турецького конфлікту [44]

Додаток В

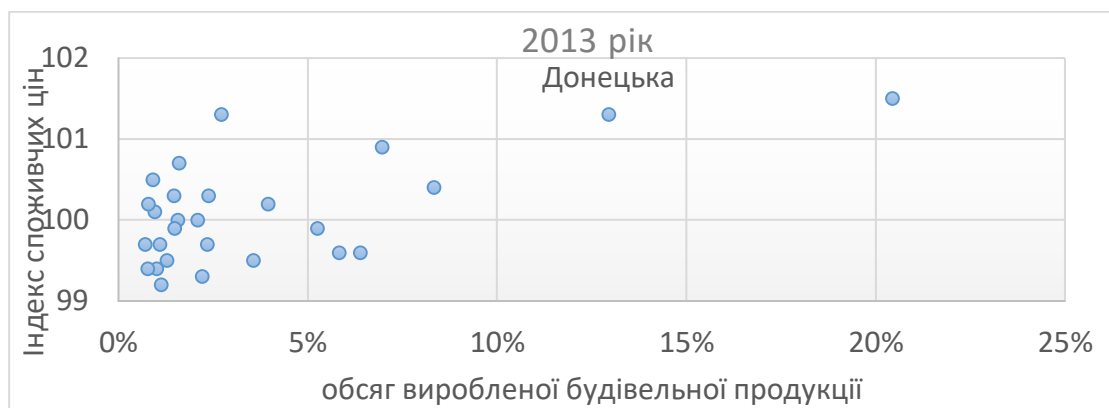


Рис. Економічний потенціал Донецьку за [9]

Додаток Г



Рис. Об'єм виробництва основних видів металургійної продукції 2017 рік за [37]

Додаток Д



Рис. Наявність підприємств машинобудування (створено автором за [37])



Рис. Власне виробництво за 2017 рік окупованих територій Донецьку (створено автором за [37])

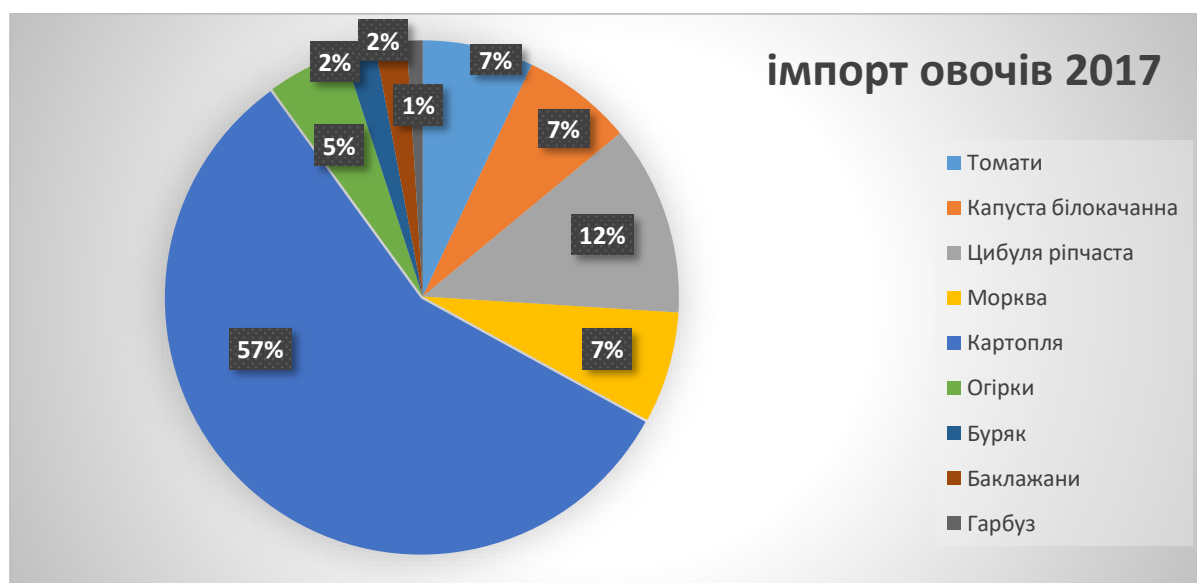


Рис. Імпорт овочів за 2017 рік окупованої частини Донбасу (створено автором за [37])



Рис. Споживання вугілля ТЕС в ОРДЛЮ за [20]

Додаток 3



Рис. Географічна структура зовнішньої торгівлі Донецького регіону за [20]

Додаток II



Рис. Галузі ОРДЛЮ економіки за 2017 рік [37]

Додаток І



Рис. Динаміка середніх зарплат в ДНР 2013-2017 рік(створено автором за [31])

Додаток І



Рис. Середня зарплата по регіонам за 2017 рік за [9] та [31]

Додаток Й



Рис. Надходження до бюджету серед галузей за 2016 та 2017 рік за [36]

Додаток К



Рис. Індекс споживчих цін Кіпру (1960-2015 р) за [42]

Принципи реінтеграції Донбасу (створено автором)

№ дія	Принцип	Сутність	Результат
1	Демілітаризація	Виведення військ	Припинення військового імпульсу
2	Легітимізація	Відновлення діяльності місцевих органів виконавчої влади у вигляді формуванню ради інвесторів	Відродження системи управління
3	Моніторинг ОБСЄ	Формування порядку на території місцевою міліцією під наглядом місії ОБСЄ	Забезпечення контролю і порядку
4	Правове поле	Правила гри для підприємств згідно нормам і законам України	Застосування на території Українського законодавства стосовно ведення бізнесу
5	Відродження транспортного	Формування транспортних	Покращення економіки

	сполучення	коридорів і розвиток	залучення інвестицій
6	Фіскальний каркас та реформа	Сертифікація товарів відновлення діяльності фіскальних постів забезпечення податкового пільгового режиму (5% ПП та 0%ПДВ)	Покращення економіки регіону надходження податків в бюджет України Покращення життя населення регіону